

BUDAPESTI GAZDASÁGI FŐISKOLA
KÜLKERESKEDELMI KAR
NEMZETKÖZI TANULMÁNYOK SZAK
LEVELEZŐ tagozat
NEMZETKÖZI GAZDASÁGI KAPCSOLATOK szakirány

A DÉLSZLÁV HÁBORÚ ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

Készítette: Kuti Klára Ilona

Budapest, 2014.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Táblázatok és térképek jegyzéke	4
2. Bevezetés	5
3. A délszláv államok rövid története a török hódoltságtól 1990-ig	6
4. Jugoszlávia felbomlása	12
4.1. Szlovénia	17
4.2. Macedónia	18
4.3. Horvátország	23
4.4. Bosznia-Hercegovina	31
4.5. Szerbia	38
4.5.1. Szerbia története 1990-től 1998-ig, a koszovói konfliktus kitöréséig	38
4.5.2. Szerbia története 1998-tól 2001-ig, a koszovói konfliktus és következményei	44
4.5.3. Szerbia története 2001-től napjainkig, Montenegró függetlenné válása	49
5. Összefoglalás	55
6. Záró gondolatok	58
7. Felhasznált irodalom	59
8. Internetes források	61

1. TÁBLÁZATOK ÉS TÉRKÉPEK JEGYZÉKE

1. táblázat: Jugoszlávia főbb etnikumainak létszáma és aránya Jugoszlávia össztlakosságához viszonyítva 1991-ben	13
1. ábra: Jugoszlávia etnikai viszonyai 1991-ben	14
2. ábra: Szerbia, Koszovó, Albánia, Macedónia és Montenegró etnikai térképe, 2002.....	18
3. ábra: Horvátország és a Krajínai Szerb Köztársaság 1993-ban	24
4. ábra: Bosznia-Hercegovina 1992-ben	32
5. ábra: Szerbia népességének nemzetiségi megoszlásának változásai 1953 – 1991.....	44

2. BEVEZETÉS

Szakedolgozatomban, mely A délszláv háború és következményei címet viseli, a volt Jugoszlávia felbomlását kísérő háborúk történetét, azok rövid- és hosszútávú hatásait valamint az önállóvá vált utódállamok integrációs törekvéseit kívánom bemutatni.

A volt Jugoszlávia utódállamai – közkeletű nevükön a délszláv államok: Szerbia, Horvátország, Szlovénia, Bosznia-Hercegovina, Macedónia, Montenegró – közül három - Szerbia, Horvátország és Szlovénia - közvetlenül határos Magyarországgal, egyben mindegyikük jelentős magyar kisebbséggel rendelkezik, ily módon a velük kapcsolatos kül- és belpolitikai események közvetlen hatást gyakorolnak hazánkra is. Témaválasztásom további indoka az a tény, hogy a Balkán-félsziget – melyet északról hazánk határol – hagyományos konfliktuszónának, globális viszonylatban is jelentős feszültségócnak, geopolitikai szempontból különös fontossággal bíró területnek számít, ahol nemzeti és nemzetiségi érdekek, évszázados és frissen elszenvedett sérelmek, vallási, kulturális, politikai és ideológiai ellentétek feszülnek egymásnak, gyakran egyetlen államon belül is. Az etnikai és vallásai szempontból rendkívül sokszínű régió mai napig sem heverte ki a 2000 telén NATO-beavatkozással véget ért etnikai- és polgárháború következményeit, melyek - Szlovénia kivételével - mind a mai napig a napi politika meghatározó részét képezik. A délszláv államok – ide nem értve Szlovéniát – a lezáratlan félmúlt, elszenvedett és elkövetett, de egyként megbocsáthatatlan háborús- és emberiségellenes bűnök, sebek és károsodások, nyílt vagy látens államközi szembenállás terheit hordozzák, melyek együttes hatása rendkívüli mértékben megnehezíti nemcsak az állampolgárok életét, hanem az államok hatékony vezetéséhez szükséges közmegegyezésen alapuló hosszútávú célok kijelölését is. Emellett a Balkán-félsziget az Amerikai Egyesült Államok, Oroszország, Nagy-Britannia, Franciaország és Németország nagyhatalmi politikájának hagyományos felvonulási terepe, ahol az említett államok mindegyike aktívan jelen van s határozottan befolyásolni igyekszik az általa fontosnak tartott állam vagy államok politikai és gazdasági döntéseit, integrációs törekvéseit.

A délszláv államok együttesen Európa legforróbb pontjainak egyikét jelentik, speciális geopolitikai helyzetük miatt mind az Európai Unió, mind Törökország, mind pedig hazánk szempontjából kiemelkedő fontossággal bírnak. Mélyreható megismerésük emiatt elengedhetetlenül fontos és szükséges.

3. A DÉLSZLÁV ÁLLAMOK RÖVID TÖRTÉNETE A TÖRÖK HÓDOLTSÁGTÓL 1990-IG

A délszláv államok - Szerbia, Horvátország, Szlovénia, Bosznia-Hercegovina, Macedónia, Montenegró – történelmének rövid ismertetése elengedhetetlenül szükséges jelenlegi állapotuk, belpolitikai problémáik, külpolitikai irányultságuk és integrációs törekvéseik megértéséhez. Terjedelmi okok miatt a hat vizsgált állam történelmének bemutatása a török hódoltságtól 1990-ig tartó időszakra terjedhet ki.

A vizsgált országok mindegyikének történelmét alapvetően meghatározta és determinálta sajátos geopolitikai helyzete: a terjeszkedő Oszmán Birodalom és a Magyar Királyság közötti ütközőállam voltuk. Legjelentősebb a többi államhoz viszonyítva nagy területű, erős központi hatalommal, ütöképes hadsereggel és jelentékeny katonai erővel rendelkező Szerbia volt, mely – hathatós magyar és osztrák segítséggel - hosszú ideig sikeresen verte vissza az ismétlődő török támadásokat.¹ 1499-re azonban a törökök a mai Szlovénia kivételével elfoglalták a délszláv államok teljes területét, ezáltal megszűnt önálló államiságuk, a délszláv államok mindegyike hosszú időre a Török Birodalom részévé vált.² Magyarország három részre szakadását követően a délszláv államok korábbi területe nem a Török Birodalom peremvidékének, hanem belső tartománynak számított, azonban soha nem számított teljes mértékben pacifikált területnek: a délszláv államok lakossága felkelések sorozatát robbantotta ki, melyek az Oszmán Birodalom jelentős erőit kötötték le.³ Ebben különösen élen jártak a szerbek, akik két nagy, több évig tartó felkelést is kirobbantottak s szabadságharcra alakítottak. A felkelések mindegyikét vérbe fojtották, a megtorlások, mészárlások és tömeges kivégzések azonban nem csökkentették a délszláv függetlenségi mozgalmak erejét, intenzitását és tömegbázisát sem.⁴ A helyzet

¹ Heka László: Szerbia állam- és jogtörténete. Szeged, Bába, 2005. 84.o.

² 1459-ben Szerbiát, 1463-ban Boszniát, 1465-ben Hercegovinát, 1493-ban Horvátországot, 1499-ben Montenegrót foglalták el az Oszmán Birodalom csapatai. Utóbbi – domborzati adottságai és rendkívül elmaradott infrastruktúrájának következtében – csak névleg volt az Oszmán Birodalom része, a törökök soha nem tudták teljes mértékben pacifikálni. Montenegró emiatt az állandó törökellenes harc állapotában létezett s számtalan felkelés természetes háttérjének számított. Katus László: Magyarország története. Pécs, Cronos, 2012. 209-211. o.; 216.o.; 220. o.

³ Türk Attila: Az Oszmán Birodalom története. Budapest, Anno, 2007. 103. o.

⁴ 1513-ban Horvátországban, 1594-ben Szerbiában, 1597-ben Hercegovinában, 1601-ben Boszniában, 1603-ban Montenegróban tört ki nagyarányú felkelés, a hajdukok és uszkokok egészen a délszláv államok függetlenségének kivívásáig aktívan tevékenykedtek. 1751-ben, 1770-ben és 1790-ben Szerbián tört ki nagyarányú felkelés, leverésük, megtorlásuk és azt követő rémuralom kisebb jelentőségű, de szintén véres felkeléseket robbantott ki. A felkelők nem csak a török haderő, hanem minden török ellen hadat viseltek,

bonyolultságát jól jellemzi az a tény, hogy a számtalan felkelés ellenére a délszláv katonaság a török hadsereg elismert szövetségese volt s amikor épp nem ellene harcoltak, félelmetes martalócseregeik megbízhatóan végezték feladataikat az Oszmán Birodalom szolgálatában.⁵ Ennek során a délszláv népek hadereje is aktívan részt vett a felkelések török megtorlásában: a nők tömeges megerőszakolásában és a nemzőképes férfilakosság kiirtásában.⁶ A török fennhatóság alá került délszláv államok népe egymás ellen is hajlandó volt hadat viselni a megszállók oldalán, mely – a fentebb ismertetett kegyetlen erőszakcselekmények miatt – maga után vonta a sérelmet szenvedett fél megtorlását. A Balkán-félsziget népei nem csak az Oszmán Birodalommal vívták kegyetlen háborúikat, hanem egymással is.

A jelentős véráldozatok ellenére Szerbia, Hercegovina, Bosznia és Montenegró állami függetlenségét meglehetősen későn, 1878-ban sikerült kivívni, a délszláv államok csaknem 400 éven át voltak a Török Birodalom szerves, de felettébb engedetlen és nyughatatlan részei. Megjegyzem, hogy a felkelések, függetlenségi- és szabadságharcok kudarcra sok esetben a világbirodalommal való Anglia illetve a térségben rendkívül aktív Oroszország és Franciaország közvetett beavatkozásának volt köszönhető: a délszláv államok függetlenné válása felborította volna a status quo-t, az erőviszonyok Ausztria javára tolódtak volna el, mely nem volt az említett államok érdeke.⁷ A délszláv államok függetlenségét a Berlini Kongresszus deklarálta 1878-ban, mely Nagy-Britannia, Oroszország, Németország és az Osztrák-Magyar Monarchia részvételével zajlott, utóbbi számára lehetővé téve Bosznia-Hercegovina megszállását és 1908-ban bekövetkezett annektálását.⁸ Ezek együttes következményeként a délszláv államokban – ide nem értve Horvátországot és Szlovéniát –

ideértve a török civil lakosság egészét is. A helyzetet jól jellemzi, hogy 1606-tól Szerbiában állomásozott a janicsárok elitcsapata illetve itt kaptak büntetőbeosztást a kisebb vétségekben vétkes katonák is. Plunkett, Richard: Nyugat-Balkán. Budapest, Park, 2008. 244. o.; 249-252. o.; 260. o.; 268. o.

⁵ Türk Attila: Az Oszmán Birodalom története. Budapest, Anno, 2007. 177. o.

⁶ Heka László: Etnikai, vallási és politikai konfliktusok a Balkán térségben. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2010. 39. o.

⁷ 1686-ban Franciaország megtámadta a Rajna menti német területeket, ellensúlyozandó a Szerbia egészének felszabadítása előtt álló Ausztria túlságos tényeresét a Balkán-félszigeten. Az osztrák-magyar-lengyel törökellenes offenzíva az osztrák részvétel meggyengülése miatt összeomlott, a törökök visszafoglalták Szerbia teljes területét, melyet tatárjárás és magyarányú vérfürdő követett. Az 1804-ben kirobbant első nagy szerb felkelés jelentős orosz támogatás mellett Szerbia csaknem teljes területét felszabadította, de az Orosz Birodalom Napoleon követelésére békét kötött a Török Birodalommal s 1807-ben megszüntette a felkelés támogatását, ennek ellenére a többszörös túlerőben lévő török erők csak 6 évig tartó kemény közdelem árán tudták azt leverni. Az 1815-ben kirobbant második szerb felkelés 1830-ra kivívta Szerbia tartományi autonómiáját, a teljeskörű állami autonómia azonban csaknem fél évszázad múltán valósult meg. Wheatcroft, Andrew: The Ottomans. London, Wiking, 2003. 64. o.; 72-74. o.; 81-84. o.

⁸ Csanádi Bálint: Magyarország története. Budapest, Akadémiai, 2007. 48. o.

máig hatóan meghonosodott az önerőre támaszkodás és az idegen hatalmaktól való ellenséges távolságtartás, a radikális nacionalizmus eszméje.

A jelenkor délszláv konfliktusainak a török hódoltság és azt követő időszak ágyazott meg, kialakultak azok a követendő magatartási minták, melyek a szoros összetartásban, a siker legkisebb reményével sem kecsegtető helyzetekben történő legvégsőig tartó helytállásban, a kedvezőtlen körülmények ellenére felvállalt fegyveres ellenállásban öltöttek testet.⁹ A radikális nacionalista mozgalmak különösen Szerbiában voltak erősek, mely állami függetlenségének kivívását követően az Osztrák-Magyar Monarchiától került teljeskörű gazdasági függésbe. Ezt az 1906-ban kitört vámháború szüntette meg – az Osztrák-Magyar Monarchia lezárta a szerb határt Szerbia gazdasági térdre kényszerítése céljából –, mely Szerbia győzelmével végződött a gyors és nagyarányú brit és francia pénzügyi segítségnek köszönhetően.¹⁰ A megerősödött Szerbia – bolgár, görög, montenegrói szövetségeseivel – 1912-ben hadat üzent Törökországnak s felszabadította Macedónia és Koszovó területét, mely által a délszláv államok mindegyike felszabadult a török elnyomás alól.¹¹ A hosszú ideig tartó török elnyomás minden délszláv állam fejlődésére erőteljes hatást gyakorolt, egyben megalapozta a máig leküzdhetetlen ellentéteket, nyílt és lappangó konfliktusokat hagyva hátra. Részletes bemutatásukra szakdolgozatom következő fejezetében kerül sor.

A felszabadító háborúkban oroszánrészt vállaló Szerbia a Balkán-félsziget vezető állama lett, a délszláv államok mindegyikét saját védnöksége alatt kívánta egyesíteni, mely az Osztrák-Magyar Monarchia középhatalmi érdekeit nagymértékben sértette s a két állam viszonyának gyors elmérgesedéséhez vezetett.¹² A feszültség a bosnyák területen, szerb radikális nacionalisták által az osztrák trónörökös ellen elkövetett szarajevói merényletben pattant ki, melynek következtében kirobbant az I. Világháború. Szerbia ipari fejletlenségét és relatív gazdasági gyengeségét nagy létszámú, harcedzett, tapasztalt, elkötelezett és végsőig lojális hadserege ellensúlyozta, mely a gazdaságilag és katonailag jóval erősebb Osztrák-Magyar Monarchia csapatai ellenében jelentős sikereket ért el.¹³

⁹ Heka László: Etnikai, vallási és politikai konfliktusok a Balkán térségben. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2010. 51. o.

¹⁰ Glatz Ferenc: Magyarország krónikája. Budapest, Helikon, 2006. 137. o.

¹¹ Wheatcroft, Andrew: The Ottomans. London, Wiking, 2003. 119. o.

¹² Demeter Gábor: Kisállami törekvések és nagyhatalmi érdekek a Balkán-háborúk idején: 1912-1913. Budapest, HVG-ORAC, 2007. 323. o.

¹³ Csanádi Bálint: Magyarország története. Budapest, Akadémiai, 2007. 90. o.

A Magyar Királtsággal hagyományosan jó kapcsolatokat ápoló Horvátország és Szlovénia – korabeli nevén Horvát- és Szlavónország – az 1868-ban megkötött horvát-magyar kiegyezés által az Osztrák-Magyar Monarchia társországává vált, ily módon az I. Világháborúban a Központi Hatalmak oldalán harcolt, elsődlegesen keleti szomszédja, Szerbia ellen.¹⁴ A jelentős túlerő 1915 végére elfoglalta Szerbia teljes területét, a szerb hadsereg nagy része azonban megadás helyett Montenegró és Macedónia hegyei közé vonult s partizánháborút vívott egészen a háború végéig, a Központi Hatalmak több nagy erejű offenzíváját verve vissza.¹⁵ A Monarchia katonai sikerei ellenére az I. Világháborút Szerbia a győztesek oldalán fejezte be, a trianoni döntés következtében jelentős magyar területeket kapott, melynek magyar lakossága tovább növelte az eleve soknemzetiségű állam etnikai sokszínűségét.

A győztes Szerbia vezetésével, a szerb király – Karagyorgyevics Sándor – jogára alatt 1918-ban megalakult a Szerb-Horvát-Szlavón Királyság, mely a szerb érdekek katonai erővel alátámasztott dominanciájára épült.¹⁶ Mindössze 10 év alatt az államalakulat a polgárháború szélére sodródott, Horvátország és Szlavónia kinyilvánította kilépési szándékát, melyet a szerb radikális nacionalisták a kilépéspárti horvát és szlovén parlamenti képviselők meggyilkolásával akadályoztak meg.¹⁷ Ezt követően Sándor szerb király bevezette a katonai diktatúrát, forrongó országát – melynek új neve Jugoszláv Királyság lett - 9 bánságra osztotta, ügyelve arra, hogy lehetőleg soknemzetiségű, emiatt belső ellenségeskedéssel elfoglalt, a központi hatalommal szembeni hatékony ellenállásra képtelen közigazgatási egységek alakuljanak ki.¹⁸ Ez a gyakorlatban a végtelen megosztottság állandósult állapotát jelentette, az országot a szerb hadsereg katonai ereje tartotta egyben, az egymás ellen uszított nemzetiségek között jelentkeztek a későbbi etnikai háborúk első jelei. Az angol, amerikai, francia, német és olasz nagyhatalmi manipulációk tovább fokozták a zűrzavart, számos önvédelmi fegyveres szervezet alakult meg az országon belül, köztük a horvát fasiszták később méltán hírhedtté vált usztasa mozgalma.

¹⁴ Jelavics, Barbara: A Balkán története. Budapest, Osiris, 2006. 226. o.

¹⁵ A Monarchia által elfoglalt területeken – akárcsak a török időkben – folyamatos gerillaháború folyt, több nagyerejű felkelés is kirobbant, 1917 tavaszán az ellenállók nagy területeket szabadítottak fel, melyeket a Monarchia csapatai több hónapos véres harc árán tudtak visszafoglalni. Katus László: Magyarország története. Pécs, Cronos, 2012. 230. o.

¹⁶ Szerbia megszállóként viselkedett társállamaiban, az adók mértéke szlovén és horvát területen jóval magasabb volt, a fejletlen szerb jogrendszer és hatalomgyakorlási módok átvétele kulturális sokkot okozott a Monarchia jóval fejlettebb közjogi viszonyaihoz szokott Szlovéniában és Horvátországban. Heka László: Szerbia állam- és jogtörténete. Szeged, Bába, 2005. 117. o.

¹⁷ Mazower, Mark: A Balkán. Budapest, Európa, 2004. 295. o.

¹⁸ Jelavics, Barbara: A Balkán története. Budapest, Osiris, 2006. 229. o.

A II. világháború előestéjén, 1939 augusztusának legvégén alakult meg a Horvát Bánság, mely Szerbia azonos jogokkal rendelkező társországának számított, az államalakulaton belül azonban ekkor már konszolidált polgárháborús állapotok uralkodtak.¹⁹

1941-ben a hitleri Németország megtámadta a Jugoszláv Királyságot, melyet két hét alatt legyőzött a magyar-bolgár-német túlerő. Ezt követően német védnökséggel létrejött a Független Horvát Állam, melynek vezetője a horvát usztasák vezére, Ante Pavelics lett.²⁰ Szerbiában nagyarányú partizánháború bontakozott ki, a Török Birodalomhoz és az Osztrák-Magyar Monarchiához hasonlóan Németország sem tudta Szerbiát pacifikálni.²¹ A kiterjedt gerillaháborúban a kommunista vezetésű szerb partizánok egyszerre harcoltak a németek, a horvát usztasák, a csetnikek - nem kommunista vezetésű szerb partizánok – és a Szerbia területén élő horvát, német és bosnyák civil lakosság ellen, melyet kollektíve ellenségnek, de minimum kollaboránsnak tekintettek.²² A horvát usztasák a horvát területen élő szerb, bosnyák és zsidó lakosság körében rendeztek mészárlást, azaz a volt Jugoszláv Királyság területén egyszerre dúlt honvédő-, partizán-, etnikai-, ideológiai- és polgárháború.²³ A horvát születésű Joszip Broz Tito vezette szerb partizánok 1945 elejére felszabadították a Jugoszláv Királyság területét, azaz gyakorlatilag elfoglalták a Független Horvát Államot.²⁴ E felszabadítási folyamatot számos kegyetlen vérfürdő kísérte, melynek a Jugoszláv Királyság szinte minden kisebbsége szenvedő alanya volt.²⁵

1945 tavaszán a Jugoszláv Királyság területén Tito vezetésével megalakult Jugoszláv Népköztársaság, mely föderatív államként magába foglalta a hat délszláv államot s melyben az önfelszabadító Szerbia érdekei érvényesültek elsődlegesen.²⁶ A kommunista állam megkérdőjelezhetetlen vezetője 1980-ban bekövetkezett haláláig létrehozója, Joszip Broz Tito volt. Személye egyszerre volt a jugoszláv egység letéteményese és garanciája, a nagymértékben különböző, egymástól súlyos sebeket elszenvedett tagköztársaságokat a

¹⁹ Dacic, Zivojin: Jugoslawische Kriege. Berlin, Kai Homilius, 2011. 36. o.

²⁰ Ormos Mária: Németország története a 20. században. Budapest, Rubicon-Ház, 2008. 245. o.

²¹ Fulbrook, Mary: Németország története. Budapest, Maecenas, 2008. 194. o.

²² Heka László: Etnikai, vallási és politikai konfliktusok a Balkán térségben. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2010. 127. o.

²³ Heka László: A második világháború újból feléledt emlékei. Szeged, Bába, 1997. 11. o.

²⁴ Sokcsevits Dénes – Szilágyi Károly: Déli szomszédaink története. Bereményi Kiadó, Budapest, 2004. 235. o.

²⁵ Tito partizánjai hatalmas vérengzést rendeztek a magyar, a német, a bosnyák és a horvát civil lakosság körében, a németbarát kollaboránsokat nemzetiségi hovatartozástól függetlenül agyonlőtték, általában kivégezték a horvát usztasák teljes családját is. A partizánok az ausztriai Beliburg gyűjtőtáborában 70.000 fő usztasa tagot gyilkoltak le. A mohamedán vallású lakosság ellen is irtóhadjáratot folytattak. Jelavics, Barbara: A Balkán története. Budapest, Osiris, 2006. 301-302. o.

²⁶ Sokcsevits Dénes: Horvátország a 7. századtól napjainkig. Budapest, Mundus Novus, 2011. 584. o.

Tito és sztálini-típusú hatalmi rendszere valamint a jugoszláv néphadsereg tartotta össze.²⁷ A tagköztársaságok önállósága néveleges volt csupán, a helyzetet jól jellemzi az a tény, hogy Jugoszlávia szervező elve sokkal inkább volt a kommunista eszme, mint a korábbi délszláv egység elképzelések bármelyike.²⁸ A Sztálinnal nyíltan szembe forduló, emiatt a szocialista tábor többi tagjával is ellenséges viszonyba kerülő Tito kommunista párt- és államvezető volta ellenére jó politikai és gazdasági kapcsolatokat épített ki a nyugati demokratikus államokkal, melynek hatására a könyörtelen elnyomást a relatív jóléten és korlátozott állampolgári szabadságon alapuló puha diktatúra váltotta fel. Ennek hatására átszervezték magát az államot is, 1963-tól szövetségi köztársasággá vált s a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság nevet viselte széthullásáig.²⁹ A szövetségi köztársaságok formális önállósága növekedett valamelyest, azonban Tito minden fontos pozícióba saját megbízható embereit ültette, így módon a tagköztársaságok minimális mozgástérrel rendelkeztek csupán.³⁰ Tito politikájának stabilitása a tagköztársaságok közötti egyensúlyozásra épült, féken tartotta a szerb hegemonia iránti igényeket éppúgy, ahogy a horvát konföderalista elképzeléseket és az egyre intenzívebben jelentkező szlovén szeparatizmust is.

A soknemzetiségű állam hat tagköztársasága számtalan etnikai és vallási kisebbséget foglalt magába, melyeket a hatalom birtokosai könnyedén kijátszhattak egymás ellen. Jugoszlávia tagállamai a megosztottságban és az egymástól való félelemben váltak egységessé. Az erőszakszervezetekben és az államigazgatásban határozott szerb dominancia érvényesült, a Szerbiánál jóval fejlettebb gazdaságú Horvátország és Szlovénia a korszak végéig nettó befizetők voltak.³¹ A szerb államigazgatási dominancia ellen 1971-ben Horvátországban elemi erejű tiltakozás tört ki – a Horvát Tavasz-, mely jól mutatta a délszláv nemzetek egységes államán belüli markáns törésvonalakat.³² A Horvát Tavasz könyörtelen megtorlása pedig jól mutatta azt, hogy Jugoszlávia közhatalmi működésének alapja megkérdőjelezhetetlen és megváltoztathatatlan. A bemutatott helyzet egészen 1990-

²⁷ Halder, Marc: Der Titokult. Charismatische Herrschaft im sozialistischen Jugoslawien. München, Oldenbourg, 2013. 91. o.

²⁸ Polonyi Péter: Tito. Budapest, Pannonica, 2000. 49. o.

²⁹ Mesics, Stjepan: Jugoszlávia nincs többé. Budapest, Helikon, 2003. 64. o.

³⁰ Halder, Marc: Der Titokult. Charismatische Herrschaft im sozialistischen Jugoslawien. München, Oldenbourg, 2013. 98. o.

³¹ Sokcsevits Dénes: Horvátország a 7. századtól napjainkig. Budapest, Mundus Novus, 2011. 610. o.

³² http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/politika_gazdasag_es_nemzeti_kerdes_a_titoi_jugoszlaviaban_1945_1980/

ig, a jugoszláv rendszerváltás, egyben Jugoszlávia felbomlásának kezdetéig állt fenn, mely folyamat ismertetésére szakdolgozatom következő fejezetében kerül sor.

4. JUGOSZLÁVIA FELBOMLÁSA

Jugoszlávia felbomlása a történelmi félmúlt és a folyamatos jelen része, az elszenvedett és elkövetett szégyenletes tettek, háborús- és emberiségellenes bűncselekmények, az etnikai háború alatt elszenvedett felejthetetlen és megbocsáthatatlan sérelmek mind a mai napig mérgezik az utódállamok lakosságának mindennapi életét, befolyásolják a belpolitikai eseményeket s meghatározzák, ha nem is determinálják a külpolitikai orientációt és integrációs irányokat. Déli szomszédunk elhúzódó felbomlási folyamatában minden résztvevő veszített s az Európa közepén hosszú ideig zavartalanul zajló etnikai- és polgárháború embertelen szörnyűsége a kontinens államainak máig tartó arcpirító szégyene.

A felbomlás elsődleges oka a hat nagymértékben különböző tagállamot egyben tartó Tito 1980-ban bekövetkezett halála volt, mely felszínre hozta Jugoszlávia addig lappangó gazdasági és politikai válságát.³³ Az eladósodott országban megkezdődött a torz szerkezetű gazdaság leépülése és átstrukturálódása, a lakosság életszínvonala érzékelhetően csökkent, emelkedtek az árak, csökkentek a bérek, újjáéledt előbb a szerb, majd a horvát nacionalizmus s az autonóm tartományi státuszú Koszovóban a többségben lévő mohamedán hitű albán kisebbség és a kisebbségben lévő „öshonos” szerbek között véres összecsapások törtek ki.³⁴ A robbanásveszélyes helyzetet tovább súlyosbította a Tito pótlására képtelen párt- és államvezetés kapkodása és a számos – de inkább számtalan – átgondolatlan döntés.

Jugoszlávia utolsó vezetője 1987-ben Szlobodan Milosevics lett, aki éppen a koszovói véres összetűzéseknek köszönhette kezdeti népszerűségét.³⁵ Milosevics nyíltan szakított a tagállamok közötti egyensúlyozáson alapuló Tito-i örökséggel s a szerb dominanciát igyekezett nagymértékben erősíteni. 1989-ben felbomlott a szocialista tömb, a korábbi

³³ Heka László: Jugoszlávia – ország, amely nem létezik. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 1992. 91. o.

³⁴ Tóth Péter – Juhász József: 2003: Kinek a békéje? Háború és béke a volt Jugoszláviában. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2003. 74. o.

³⁵ Soksevics Dénes – Szilágyi Károly: Déli szomszédaink története. Bereményi Kiadó, Budapest, 2004. 238. o.

szocialista országok a rendszerváltás útjára léptek, a két Németország egyesült s a Milosevics vezette kommunista Jugoszlávia körül elfogyott a levegő. 1990 elejére az ország vezetése a megváltozott helyzetben a kommunista eszmék feladása mellett döntött, egyben kezdetét vette déli szomszédunk tragikus felbomlási folyamata is.³⁶ A felbomlás időben elhúzódó folyamatát szerkesztési okokból tagállamonkénti bontásban mutatom be a Jugoszláviától való elszakadási szándék kinyilvánításától napjainkig, tekintettel arra, hogy azonos időben egyszerre több helyszínen zajlottak az események, ily módon lineáris ismertetésük nem lehetséges.

A délszláv össznemzeti tragédiába torkolló felbomlási folyamat Jugoszlávia és a tagállamok etnikai viszonyaival függött össze. Jugoszlávia egyetlen tagállama sem volt homogén nemzetállam, etnikai szempontból rendkívül heterogén lakosság élt területükön. Szlovénia kivételével, melynek területén csak a horvát kisebbség élt nagyobb számban, minden tagállamban jelentős számú és arányú, önálló jugoszláv tagállam-anyaországgal rendelkező kisebbség élt, a tagállamonként eltérő etnikumú, Jugoszláviához nem tartozó anyaországgal rendelkező kisebbségek mellett.³⁷ Jugoszlávia 1991-ben, a felbomlási folyamat előestéjén felmért etnikai viszonyait az alábbi táblázat segítségével mutatom be:

Jugoszlávia főbb etnikumainak létszáma és aránya Jugoszlávia összlakosságához viszonyítva 1991-ben

1. táblázat

	Szerb	Horvát	Bosnyák	Macedón	Montenegrói	Szlovén	Magyar	Albán	Jugoszláv
Millió fő	8,526	4,636	2,353	1,372	0,54	1,76	0,38	2,2	0,71
Arány %	36,2	19,7	10	5,8	2,3	7,5	1,6	9,4	3

Forrás: <http://terkepek.adatbank.transindex.ro/belso.php?nev=254>

Mint látható, Jugoszlávia 23 és fél millió fős lakossága etnikai szempontból erősen heterogén volt, a legnagyobb létszámú szerb lakosság szövetségi államon belüli aránya sem érte el a 40%-ot. Jelentős volt viszont az albán kisebbség létszáma és aránya – 2,2 millió fő,

³⁶ <http://jesz.ajk.elte.hu/takacs1.html>

³⁷ Heka László: Jugoszlávia – ország, amely nem létezik. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 1992. 71. o.

9,4% -, melynek döntő többsége Koszovóban – megközelítőleg 1,8 millió fő -, kisebb része Macedóniában élt. A délszláv felbomlási folyamat szempontjából rendkívüli fontossággal bír Jugoszlávia nemzetállam-anyaországgal rendelkező kisebbségeinek azon sajátossága, hogy a szomszédos tagállam területén, saját anyaországuk történelmi határai mentén helyezkedtek el s az adott területen jellemzően többségben voltak.³⁸ A más tagállam területén élő kisebbség és anyaállama között tehát szoros és közvetlen kapcsolat állt fenn, az etnikai viszonyok és a történelmi határok általában nem estek egybe.³⁹ A helyzetet jól jellemzi, hogy a 90%-ot meghaladó szlovén többségű Szlovénia kivételével minden államban legalább 22% volt a nemzetállamtól eltérő nemzetiségű lakosság aránya, Bosznia-Hercegovina bosnyák lakossága pedig kisebbségben volt saját államában, arányuk épphogy meghaladta a 45%-ot. Szerbia 35%, Horvátország 23%, Macedónia 22% kisebbség-aránnyal rendelkezett az adott tagállam összlakosságához viszonyítva 1991-ben, elhelyezkedésüket az alábbi térkép mutatja:⁴⁰

Forrás: http://arkadia.pte.hu/ikt/bsze/a_II_vilaghaboru_utan.htm

1. ábra
Jugoszlávia etnikai viszonyai 1991-ben

³⁸ Heka László: Etnikai, vallási és politikai konfliktusok a Balkán térségben. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2010. 51. o.

³⁹ Sokcsevits Dénes – Szilágyi Károly: Déli szomszédaink története. Bereményi Kiadó, Budapest, 2004. 240. o.

⁴⁰ <http://terkepek.adatbank.transindex.ro/belso.php?nev=254>

Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy Szerbia északnyugati részének Horvátországgal határos területein színhorvát falvak sokasága, dél-kelet Horvátország Szerbiával határos területén pedig számtalan színszerb település volt, melyek lakossága a konszolidált Jugoszlávia viszonyai között békében élt a többségi nemzettel.⁴¹ Jugoszlávia felbomlásának előestéjén azonban a más tagállamban kisebbségként élők tagjai között - a délszláv államok és konfliktusok elismert szakértője, Heka László szavaival élve – feléledtek a félelem szemei, a véres közelmúlt és a korábbi történelmi események előrevetítették a jövő borzalmaikat.⁴² A jugoszláv tagállamok etnikai és polgárháborújában a kisebbségek védelme képezte a casus bellit, ez volt a félmillió halálos áldozattal és mérhetetlen szenvedéssel járó fegyveres konfliktus kiváltó oka, mely rendkívül alkalmas volt arra, hogy elfedje a mögöttes, kevésbé emelkedett vagy egyenes aljas szándékok sokaságát.⁴³

A felbomlási folyamat fontos szereplője volt a jól felszerelt és lojális Jugoszláv Néphadsereg, mely – elviekben - az államalakulat egyben tartásáért küzdött ugyan, de a katonák - különösen a hivatásos tisztikar - döntő többsége szerb nemzetiségű lévén Szerbia hadseregeként funkcionált.⁴⁴ A tagköztársaságok közül Szerbiának volt létérdeke Jugoszlávia egyben tartása, egyrészt relatív gazdasági fejletlensége miatt – rá volt szorulva a horvát és szlovén területekről származó adóbevételre -, másrészt amiatt, mert az etnikailag homogén Szlovénia és Macedónia kivételével minden tagországban éltek jelentős számban szerbek, akik az adott tagállam elszakadásával szükségképpen kisebbséggé váltak volna.⁴⁵ Az etnikailag rendkívül sokszínű Szerbia területén szlovének kivételével minden tagállam népe élt jelentékeny kisebbségben, melyek az anyaország függetlenné válásával a Szerbiából való kiszakadással fenyegettek. Szerbia számára kulcskérdés volt területi integritásának megőrzése, hiszen ha egyetlen terület kiválásához hozzájárul, precedenst teremt a többi, tőle elszakadni vágyó kisebbség – koszovói albánok, vajdasági magyarok – számára is. Szerbia területi integritását Jugoszlávia keretein belül tudta a leginkább megőrizni, emiatt törekedett az államalakulat egyben tartására.

Az egyébként is feszült, nyugtalan és átláthatatlan helyzet kezelését nagymértékben nehezítette a délszláv államok egymástól elszenvedett számos történelmi sérelme, melyeket

⁴¹ Mesics, Stjepan: Jugoszlávia nincs többé. Budapest, Helikon, 2003. 62. o.

⁴² Heka László: A második világháború újból feléledt emlékei. Szeged, Bába, 1997. 8. o.

⁴³ Burg, Steven L. – Shoup, Paul S.: The War in Bosnia-Herzegovina: Ethnic Conflict and International Intervention. New York, Sharpe, 2014. 59. o.

⁴⁴Tálas Péter – Juhász József: 2003: Kinek a békéje? Háború és béke a volt Jugoszláviában. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2003. 79. o.

⁴⁵ <http://www.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=1139&title=a-delszlav-konfliktus-szerb-haborus-bunosei>

munkám 2. fejezetében részletesen ismertettem. Vallási, kulturális és orientációs szempontból is jelentősen különböztek az egy államot alkotó tagállamok: az ortodox keresztény vallású, cirill abc-t használó Szerbia hagyományosan keleti, azaz orosz – de nem szovjet – orientációjú ország volt, mely a nyugat-európai államokkal szemben – történelmi tapasztalatainak köszönhetően – eredendő bizalmatlansággal viseltetett.⁴⁶ A katolikus keresztény vallású, latin abc-t használó Szlovénia és Horvátország hagyományosan nyugati orientációjú ország volt, Szerbiától való elszakadásukat a nyugati országokhoz való csatlakozási szándékuk erősítette.⁴⁷

A muzulmán vallású bosnyákok által lakott Bosznia-Hercegovina leginkább török, de mindenképpen mohamedán-orientációjú ország volt, melynek népét Tito államában erőszakos eszközökkel igyekeztek rávenni az európai öltözködési és viselkedési módok átvételére.⁴⁸ Jugoszlávia mohamedán vallású állampolgárai fokozott üldözésnek voltak kitéve az államalakulat teljes fennállása során: büntették a fejkendő és a turbán viselését, a nyilvános imádkozást, a többnejűséget és természetesen a saria-alapú jogrendszer bármilyen alkalmazását.⁴⁹ Bosznia-Hercegovina sokat szenvedett, koldusszegény népe Jugoszlávia felbomlásában volt érdekelt, helyzetét megnehezítette azonban az a tény, hogy területén jelentős számban éltek szerbek és horvátok is. Macedónia multikulturális lakossága is az önálló állami létet támogatta. A Szerbia holdudvarának számító Montenegró a Szerbiával való jó viszony fenntartásában, tehát Jugoszlávia egyben tartásában volt érdekelt. Kis területe és domborzati adottságai biztosítékul szolgáltak arra, hogy a várható háborús cselekmények nem terjednek át rá.

Macedónia és Montenegró a délszláv háborúban formálisan nem vett részt, annak ellenére, hogy utóbbi állam 1997-ig Szerbia szoros, majd egyre renitensebb szövetségese volt. Szerbiának külön gondot okozott a koszovói albán szeparatizmus erősödése illetve – hasonlóan Montenegróhoz és Macedóniához - a nagy létszámú, de a délszláv társadalmakba hagyományosan integrálódott roma kisebbség soraiban tapasztalható nyugtalanság is. Mint látható, déli szomszédunk területén minden adott volt a polgárháború kirobbanásához s vajmi kevés esély mutatkozott a békés rendezésre.

⁴⁶ Heka László: Etnikai, vallási és politikai konfliktusok a Balkán térségben. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2010. 36. o.

⁴⁷ Jelavics, Barbara: A Balkán története. Budapest, Osiris, 2006. 237. o.

⁴⁸ Chandler, David: Bosnia: faking democracy after Dayton. London, Sterling, 2010. 74.o.

⁴⁹ Heka László: Etnikai, vallási és politikai konfliktusok a Balkán térségben. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2010. 42. o.

4.1. Szlovénia

Szlovénia Jugoszlávia legkisebb területű és legnyugatibb tagállama a legkorábban nyilvánította ki elszakadási szándékát, majd kiáltotta ki függetlenségét 1991. június 25.-én.⁵⁰ A jugoszláv hadsereg erői támadást intéztek ellene, melyet Szlovénia frissen szervezett csapatai visszavertek. Ez volt Szlovénia 10 napos háborúja, melynek győztes befejezésével független lett a korábbi jugoszláv tagállam. Ennek oka egyrészt az a tény volt, hogy Szlovénia területén nem élt számottevő – mindenekelőtt szerb – kisebbség, másrészt pedig az, hogy Szerbia nem kívánta elforgácsolni erejét a lényegesen nagyobb és erősebb Horvátországgal küszöbön álló háború előestéjén.⁵¹ Mindemellett Szlovénia lényegében akadálymentes függetlenné válásával elhárult a veszélye egy horvát-szlovén katonai szövetségnek is.

A függetlenség kivívása után Jugoszlávia legiparosodottabb, leggazdagabb, legfejlettebb és legkevésbé jugoszláv tagállama megkezdte önálló létét s Európa fejlett államaihoz való felzárkózását. Utóbbi érdekében nagymértékben átalakították a jogrendszert, vállalkozó- és vállalkozásbarát gazdasági környezetet hoztak létre, közmegegyezésen alapuló hosszútávú elgondolásokkal és átgondolt döntésekkel rövid idő alatt nyugat-európai viszonylatban is versenyképessé tették a szlovén gazdaságot, megőrizve a jelentékeny mértékű közvetlen állami gazdasági részvétel szocializmusból örökölt hagyományát.⁵² Rövid 10 év alatt Szlovénia majdhogynem egy szláv nyelvet beszélő osztrák tartománnyá vált, levetkőzve jugoszláv múltját s élve a független állami lét adta lehetőségekkel. A nagyarányú gazdasági fejlődés az állami bevételek növekedését eredményezték, melyet a szlovén állam hosszútávú beruházásokra, vállalkozássegítésre és az oktatás színvonalának emelésére fordított. 2004-ben Szlovénia – a volt jugoszláv utódállamok közül elsőként - felvételt nyert az Európai Unióba és a NATO-ba, 2007-ben fegyelmezett pénzügypolitikájának következtében – az újonnan csatlakozott államok közül elsőként – bevezette az eurót.⁵³ A 2008-ban kitört pénzügyi-, majd gazdasági válság Szlovéniát és gazdaságát a többi közép-európai állam gazdaságánál kevésbé tépázta meg,

⁵⁰ http://mult-kor.hu/20110628_haboruban_elnyert_fuggetlenseg_szlovenia_es_horvatorszag_onallosulasa

⁵¹ http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=98:2-szlovenia-tiznapos-haboruja&catid=9:v-a-masodik-jugoszlav-polgarhaboru-1991-1999

⁵² <http://www.crbnet.eu/40-Az-orszag-tarsadalmi-gazdasagi-helyzete>

⁵³ http://ec.europa.eu/economy_finance/euro/index_hu.htm

működőképességének megőrzéséhez nem volt szüksége kölcsön felvételére.⁵⁴ Hazánk délnyugati szomszédja nyugalomban fejlődik, a volt jugoszláv tagállamok közül a béke, a nyugalom, a kiszámítható jólét és a jogbiztonság szigetének számít. Az egykori Jugoszlávia tagállamai közül egyetlenként minden szomszédjával jó viszonyban van.

4.2. Macedónia

Macedónia 1991 őszén kiáltotta ki függetlenségét, a független állam államformája köztársaság lett.⁵⁵ A relatíve fejletlen, de domborzati viszonyai miatt rendkívül jól védhető tagállamot a Horvátországgal vívott háborújával elfoglalt Szerbia gyakorlatilag puskalövés nélkül engedte távozni. A Macedóniában élő albán kisebbség aránya igen magas – 22% feletti –, a Szerbiával és Koszovóval közös határszakasz menti területeken jelentős többségben vannak, mint azt az alábbi ábra szemlélteti:

Forrás: http://www.theodora.com/maps/new2/yugoslavia_physical_map.jpg

2. ábra

Szerbia, Koszovó, Albánia, Macedónia és Montenegró etnikai térképe, 2002

Macedónia Jugoszláviából való békés kiválásának elsődleges oka a hagyományosan jó és barátságos szerb-macedón viszony mellett az a tény volt, hogy Macedóniában –

⁵⁴ <http://www.vg.hu/velemenyelemzes/szlovenia-valsaga-szerencse-es-dicsoseg-429110>

⁵⁵ Toebst, Stefan: Das makedonische Jahrhundert: 1893-2001. München, Oldenbourg, 2009. 317. o.

Szlovéniához hasonlóan – nem élt jelentékeny számú szerb kisebbség.⁵⁶ A frissen függetlenné vált állam azonban azonnal szembesült ellentmondásos történelmének újjáéledésével: szinte minden szomszédos országgal kapcsolatosan feléledtek azok a régi konfliktusok, melyek az egységes Jugoszlávia fennállása alatt szunnyadtak.⁵⁷ A hosszú és dicső múltra visszatekintő ország még a térség viszonylatában is kiemelkedően erős állami és lakossági nacionalizmusa a konfliktusok tárgyalásos rendezését lehetetlenné tette, sőt nem egy esetben tovább mélyítette azokat. Macedónia először déli szomszédjával, a vele hagyományosan rossz viszonyban lévő Görögországgal keveredett konfliktusba, mivel Macedónia egy görög tartomány nevét viseli illetve eredeti címere és zászlaja is nagyon hasonló volt a görög tartományéhoz.⁵⁸ Emögött Görögország – Macedónia egykori hódító állam voltára tekintettel – területi követeléseket sejtett. Tekintettel arra, hogy Görögország Macedónia ENSZ-felvételét is sikerrel akadályozta, 1993-ban az ország ideiglenesen felvette a Macedónia Volt Jugoszláv Köztársaság - Former Yugoslav Republic of Macedonia, rövidítése FYROM - nevet, melyet ma is visel.⁵⁹ Ennek ellenére Görögország gazdasági embargót vezetett be ellene, flottájával lezárta az ország egyetlen tengeri kikötőjét, szárazföldi határain pedig lehetetlenné tette a személyforgalmat és az áruszállítást egyaránt.⁶⁰ A 19 hónapon át fenntartott embargó súlyosan megnehezítette az átalakulóban lévő macedón gazdaság működését és a macedón emberek életét, különösen amiatt, mert Szerbiát - Macedónia egyetlen közvetlen szomszédját, mellyel hagyományosan szoros gazdasági kapcsolatban volt - a horvátok és bosnyákok ellen elkövetett etnikai tisztogatások miatt szigorú gazdasági embargó sújtotta.⁶¹ Ezek együttes következményeként heves görögellenes indulatok lángoltak fel s az ország politikai irányultsága egyre inkább a nemzeti radikalizmus felé tolódott. A gazdasági embargó hatására 1995-ben Macedónia megváltoztatta zászlaját és címerét is, ennek ellenére Görögország 2008-ban Macedónia NATO-csatlakozását, így a volt jugoszláv tagállam máig sem NATO-tag.⁶² Görögország és Macedónia a névvitában egyként hajthatatlannak bizonyul, mely jószerével egyetlen közös

⁵⁶ Plunkett, Richard: Nyugat-Balkán. Budapest, Park, 2008. 350. o.

⁵⁷ Heka László: Etnikai, vallási és politikai konfliktusok a Balkán térségben. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2010. 96. o.

⁵⁸ http://biztpol.corvinuembassy.com/?module=corvinak&module_id=4&cid=80

⁵⁹ Milanov Viktor: A Görögország és Macedónia közötti 1995-ös ideiglenes megállapodás eredményei és kudarcai. Jog-Állam-Politika, 2014/1. szám. 110-111. o.

⁶⁰ Vati Tamás: Macedónia történeti kronológiája. In: Vati Tamás-Háry Szabolcs –Pap Norbert: A Balkán keresztútján. Macedónia a XXI. század elején. Balkán Füzetek, 2008/6. szám. 9. o.

⁶¹ Tálás Péter – Juhász József: 2003: Kinek a békéje? Háború és béke a volt Jugoszláviában. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2003. 30. o.

⁶² Tóth Gergely: Vissza a Balkánra: Macedónia külkapcsolatai és jövője. Biztonságpolitikai Szemle, 2013/6. szám. 22. o.

kapcsolódási pontjuk. 2011-ben a hágai Nemzetközi Bíróság a görög NATO-vétót jogsértőnek mondta ki, mellyel Görögország megsértette a két ország közötti 1993-as és 1995-ös megállapodásokat.⁶³ Az ítélet Macedónia kevés nemzetközi sikereinek egyike, gyakorlati haszna azonban alig van, hiszen az ítélet végrehajtására a Nemzetközi Bíróságnak nincs eszköze.

Görögország Macedónia jövőbeni Európai Unióhoz való csatlakozásának előfeltételeként jelölte meg a visszavonhatatlan névváltoztatást, melynek elmaradása esetén vétót emel Macedónia csatlakozása ellen.⁶⁴ A „macedón névvita” negyed évszázados fennállása alatt az Európai Unió számos megoldási javaslattal állt elő, melyek egyike sem hozott azonban eredményt a felek együttes elutasító magatartása következtében. Ennek és Görögország Eu-tag voltának következtében az Európai Unió is a „macedón névvita” szükségzerű résztvevője lett, mely nem javított sem a közösség és a két szembenálló állam, sem utóbbiak egymás közötti viszonyán, sem az Európai Unió macedóniai megítélésén. Macedóniában ugyanis a politikai életet meghatározó nemzeti radikális irányzatok határozott EU-ellenességgel párosulnak, mely az ország külpolitikájára és integrációs irányultságára is erőteljes hatást gyakorol.⁶⁵

Az EU-ellenességet az is növeli, hogy Macedónia Bulgáriával sincs jó viszonyban, mely Görögországhoz hasonlóan szintén EU-tagállam, így a bolgár-macedón konfliktus szükségzerű résztvevője is. A konfliktus itt nem olyan heves és mélyen gyökerező, mint Görögország esetében, Bulgária a nemzetközi porondon egyelőre Macedónia csendes segítőtársa. A konfliktus oka a bolgár részről egyoldalúan fennálló testvérnép-elmélet, Bulgária a macedónokat – a közös történelmi múltra való tekintettel - testvérnépének tekinti, melyet a nemzeti identitását ok nélkül féltő Macedónia hevesen tagad.⁶⁶ Egy alapvetően ultranacionalista országban azonban még elvi szinten sem képzelhető el egy jóval nagyobb lélekszámú nemzettel való szoros kapcsolat felvállalása, még a közös származás, gyökerek és történelmi múlt ellenére sem.

Macedónia emiatt a két valóban testvérnép közötti különbségeket igyekszik hangsúlyozni s a tagadhatatlan hasonlóságokat nivellálni. Eközben olyan kényes kérdéseket

⁶³ Milanov Viktor: A Görögország és Macedónia közötti 1995-ös ideiglenes megállapodás eredményei és kudarcai. Jog-Állam-Politika, 2014/1. szám. 115. o.

⁶⁴ Toebst, Stefan: Das makedonische Jahrhundert: 1893-2001. München, Oldenbourg, 2009. 327. o.

⁶⁵ Plunkett, Richard: Nyugat-Balkán. Budapest, Park, 2008. 361. o.

⁶⁶ Tóth Gergely: Vissza a Balkánra: Macedónia külkapcsolatai és jövője. Biztonságpolitikai Szemle, 2013/6. szám. 24. o.

is feszeget – illetve saját szempontjai szerint tematizál – mint a két állam zsidósághoz való eltérő viszonya valamint Bulgária II. Világháborúban betöltött német, majd ezt követően szovjet csatlósállam szerepe.⁶⁷ E lépések nem használnak a két ország viszonyának, annak ellenére, hogy geopolitikai helyzetük szinte teljesen megegyező. A bolgár-macedón konfliktus tehát egyelőre egyoldalú, melyet paradox módon éppen a bolgárok jó viszonyra való törekvése és a két nemzet testvérnép voltára vonatkozó álláspontja generál. Az elutasító és arrogáns macedón magatartás azonban előrevetíti a két potenciális szövetséges elhidegülését, viszonyuk jövőbeni megromlását.

Macedónia Albániával sincs jó viszonyban, ennek oka a megközelítőleg 22%-os arányú albán kisebbség, akiknek egy jelentős része – majdnem fél millió fő - Szerbia koszovói háborúja következtében menekült Macedónia területére 1999-ben. Befogadásuk és letelepítésük erőteljes NATO-nyomásgyakorlás eredményeképpen történt meg.⁶⁸ Az albánok az Albániával és Koszovóval határos határszakasz közelében telepedtek le, jelentősen megváltoztatva annak etnikai viszonyait, a térség aprófalvai hirtelen albán többségűvé váltak.⁶⁹ 2001-ben az albán Koszovói Felszabadítási Hadsereg több támadást indított Macedónia albánok lakta vidékein, céljuk az albán többségű területek elszakítása és Koszovóhoz való csatolása volt.⁷⁰ A támadások a macedón hadsereg meghökkentő keménységű megtorlását váltották ki, egyben az albán-macedón viszony elhidegüléséhez vezettek.

További következménye a 2001-ben kötött Ohridi Keretszerződés, mely a Macedóniában élő albán kisebbségnek biztosít meglehetősen széles körű kisebbségi jogosultságokat egy hagyományosan erőteljesen nacionalista országban.⁷¹ Ennek eredményeképpen a Koszovói konfliktuszóna közvetlen közelében elhelyezkedő államban nyugalom honol – Európából nézve legalábbis. Az ortodox keresztény vallású őshonos macedónok és a jellemzően szunnita mohamedán vallású betelepült albánok kényszerű együttélése azonban a mindennapokban nem konfliktusmentes.

⁶⁷ http://biztpol.corvinusembassy.com/?module=corvinak&module_id=4&cid=80

⁶⁸ http://magyarnarancs.hu/kulpol/macedon-alban_haboru_es_beke_osztott_mezok-60973

⁶⁹ Tóth Péter – Juhász József: 2003: Kinek a békéje? Háború és béke a volt Jugoszláviában. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2003. 38. o.

⁷⁰ Vati Tamás: Macedónia történeti kronológiája. In: Vati Tamás-Háry Szabolcs –Pap Norbert: A Balkán keresztútján. Macedónia a XXI. század elején. Balkán Füzetek, 2008/6. szám. 10. o.

⁷¹ Tóth Gergely: Vissza a Balkánra: Macedónia külkapcsolatai és jövője. Biztonságpolitikai Szemle, 2013/6. szám. 26. o.

A fentebbiek okán Macedónia új szomszédjával, a hosszú ideje albán többségű Koszovóval sincs jó viszonyban, annak ellenére, hogy Macedónia az elsők között ismerte el az új állam 2008-ban kikiáltott függetlenségét.⁷² Tette ezt saját jól felfogott érdekében, mivel a koszovói helyzet mielőbbi rendezése a területén élő albán menekültek hazatérésének lehetőségét jelentette. A menekültek egy része visszatért Koszovóba - ezáltal az albán kisebbség aránya némileg csökkent -, hűvössé vált ugyanakkor a hagyományosan barátságos szerb-macedón viszony. Szerbia a belőle kiszakadt Koszovó elismerését a mai napig sem felejtette el Macedóniának, a két ország viszonyát barátságtalan hűvösség jellemzi.⁷³ A konfliktus intenzitását fokozza a szerb és a macedón pravoszláv egyház ellenséges viszonya, a szerb metropolita saját nem tekinti önállónak a saját meghatározása mellett a gyakorlatban is önálló macedón pravoszláv egyházat.

Macedónia Európán kívüli külpolitikai konfliktusok aktív résztvevője – sőt főszereplője is -, többek között az USA-val sincs jó viszonyban. Ennek oka egyrészt a NATO hatására történt - de valójában az USA által szorgalmazott – albán menekült-befogadás meglehetősen visszatetsző utóhatása: Macedónia – leendő NATO-tagságáért és Görögországgal szembeni külpolitikai támogatásért cserébe – befogadta az albán menekültek tömegeit a konfliktus rendeződéséig.⁷⁴ A rend helyreállása után azonban semminemű segítséget nem kapott a korábbi menekültek hazasegítése érdekében – a NATO és az USA felszólított ugyan a hazatérésre, de más eszközei erre nincsenek - és a NATO-ba sem vették fel máig, ráadásul éppen Görögország vétójának köszönhetően. Macedónia úgy vette tehát nyakába egy jövőbeni biztos és súlyos etnikai konfliktus terhét, hogy semmit nem kapott érte, főként azt nem, amiért vállalta. A macedón-amerikai külpolitikai konfliktus másodlagos oka az orosz tőke nagy - és egyre növekvő arányú - macedóniai jelenléte, Macedónia jó viszonyt igyekszik kialakítani Oroszországgal.⁷⁵ A nagy orosz cégek és befektetőcsoportok közvetlenül jelen vannak az országban s a nemzeti jövedelem jelentékeny hányadát termelik. Macedónia EU- és NATO-alternatívaként tekint Oroszországra, mely – Macedónia stratégiai helyzete miatt – lehetőleg közvetlenül kíván jelen lenni a térségben.⁷⁶ Macedóniából befolyásolható és nyomás alatt tartható a Balkán-

⁷² http://biztpol.corvinusembassy.com/?module=corvinak&module_id=4&cid=80

⁷³ http://hvg.hu/vilag/20130918_kembotrany_gorogorszag_macedonia/

⁷⁴ Milanov Viktor: A Görögország és Macedónia közötti 1995-ös ideiglenes megállapodás eredményei és kudarcai. Jog-Állam-Politika, 2014/1. szám. 118. o.

⁷⁵ Tóth Gergely: Vissza a Balkánra: Macedónia külkapcsolatai és jövője. Biztonságpolitikai Szemle, 2013/6. szám. 27. o.

⁷⁶ Tálás Péter – Juhász József: 2003: Kinek a békéje? Háború és béke a volt Jugoszláviában. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2003. 41. o.

félsziget minden állama, másrészt szükség esetén etnikai konfliktus kirobbantásával biztosítható egy újabb tartós és heves európai válság kitörése. Macedónia Európa egyik forró pontja, etnikai-vallási-katonai-politikai- és gazdasági feszültséggóc, igazi balkáni tűzfészek, amelynek fő külpolitikai fegyvere saját veszélyessége és stratégiai helyzete.

Macedónia belső problémáit a nagyfokú korrupció, a nagyarányú szervezett bűnözés valamint az albán és roma nemzetiségű lakosság magas és egyre növekvő aránya jelenti.⁷⁷ Utóbbiak mélyen integrálódtak ugyan a macedón társadalomba, sajátos életmódjuk megváltoztatása azonban Macedónia egyik megoldandó problémája. A volt jugoszláv tagállam EU-integrációs törekvéseit az EU-tag szomszédaival fennálló konfliktusok szükségképpen mérséklék, mindemellett az ország Oroszországgal és Szerbiával is jó viszonyt kíván ápolni hosszabb távon. Tekintettel arra, hogy Oroszország jelenleg maga is nagyarányú fegyveres konfliktus központi és tevékeny résztvevője, Szerbia pedig elindult az EU-integráció rögzös útján, várhatóan idővel Macedónia is követni fogja.⁷⁸ Államszervezetének és igazságszolgáltatási szervezetrendszerének rendkívül elmaradt voltának következtében az EU-jogharmonizáció bizonyosan hosszú időt vesz majd igénybe.⁷⁹ Feltéve, ha Görögország nem emel vétőt Macedónia csatlakozási szándékai ellen, mely a jelenlegi helyzetben kizárt.

Macedónia gazdasága a '90-es évek elhúzódó gazdasági és pénzügyi válsága után erőteljes növekedési pályára állt, a 2008-as gazdasági válság azonban hosszú ideig tartó stagnálást okozott, melyet napjainkig tartó lassú ütemű növekedés követett.⁸⁰

4.3. Horvátország

Horvátország Jugoszláviától való elszakadásának – 1991. június 25-én történt – kinyilvánítása vezetett a voltaképpen délszláv háború kirobbanásához, melynek tragikus mérlege az alábbiakban foglalható össze: 200.000 halott, félmillió sebesült, 4 millió

⁷⁷ <http://www.opensocietyfoundations.org/voices/roma-political-life-macedonia-pride-and-prejudice>

⁷⁸ Tóth Gergely: Vissza a Balkánra: Macedónia külkapcsolatai és jövője. Biztonságpolitikai Szemle, 2013/6. szám. 28. o.

⁷⁹ http://biztpol.corvinueambassy.com/?module=corvinak&module_id=4&cid=80

⁸⁰ http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Aussenpolitik/Laender/Laenderinfos/Mazedonien/Wirtschaft_node.html

menekült, 100 milliárd dolláros anyagi kár, számos felbecsülhetetlen értékkel bíró kultúrkinccs pusztulása, számtalan háborús- és emberiségellenes bűncselekmény, kínzás és etnikai alapú gyilkosság s mindehhez mérten alacsony számú elítélt háborús bűnös.⁸¹ A délszláv háború 8 esztendejét minden résztvevő egykori jugoszláv tagállam gazdasága és társadalmi rendkívüli mértékben megszenvedte: a hadsereg igényei a lakosságét háttérbe szorították, a hadigazdálkodás és a harcoló felek ellen bevezetett gazdasági embargó együttesen katasztrofális ellátási helyzetet teremtett, sok esetben hosszú ideig hiányoztak az emberi lét alapvető feltételei: lakás, étel, ivóvíz, fűtés, orvosi ellátás.⁸² Az embertelen háború következményeként a támadó sem élt sokkal jobb körülmények között a megtámadottnál, a Balkán-félsziget destabilizálódása pedig kihatott Európa egészére s mindmáig közvetlenül kihat a résztvevő országok belpolitikai viszonyaira. Általánosságban elmondható, hogy a délszláv államok háborújában mindenki veszített: a közvetlen és közvetett résztvevők, a szomszédos államok, az ENSZ és a nemzetközi közösség egyaránt, az európai civilizáció pedig a legsúlyosabb támadást szenvedte el a II. Világháború lezárása óta. Furcsa módon a Jugoszlávián belüli két fő ellenfél, Szerbia és Horvátország hosszú ideje érlelődő fegyveres összecsapása nem közvetlenül közöttük, hanem Horvátország és a területén beleegyezése nélkül megalapított, általa soha el nem ismert Krajainai Szerb Autonóm Kerület, későbbi nevén Krajainai Szerb Autonóm Köztársaság között robbant ki, melynek területét és elhelyezkedését az alábbi térkép mutatja be:⁸³

Forrás: <http://nava.hu/id/1175384/>

3. ábra

Horvátország és a Krajainai Szerb Köztársaság 1993-ban

⁸¹ http://mult-kor.hu/20130109_jugoszlavia_a_kezdetektol_a_vegig

⁸² Tóth Péter – Juhász József: 2003: Kinek a békéje? Háború és béke a volt Jugoszláviában. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2003. 18. o.

⁸³ Heka László: Jugoszlávia – ország, amely nem létezik. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 1992. 94. o.

A háború érlelődését előrevetítette az a tény, hogy 1990 áprilisában Horvátország első szabad választásán Franjo Tudjmant, a szélsőséges nacionalista nézetei miatt a kommunista időkben bebörtönzött tábormokot választották elnökké.⁸⁴ Horvátország történelmi határain belül, az ország délkeleti részén jelentős létszámú szerb nemzetiségű jugoszláv állampolgár élt egy tömbben, melynek tagjai nem kívántak horvát fennhatóság alatt élni. Ennek érdekében 1990 végén megalakították a szinte 100%-os szerb többséggel rendelkező Krajainai Szerb Köztársaságot – továbbiakban rövidítésként Krajina -, melyet szintén főtitisz, Milan Martics korábbi knini rendőrfőnök irányított elnökként.⁸⁵ 1991 márciusában Krajina lakosság népszavazáson kinyilvánította Horvátországtól való elszakadását s Szerbiához való csatlakozását, annak ellenére, hogy nem volt közös határa Szerbiával.⁸⁶ A Krajainai Szerb Köztársaság fegyveres ereje pedig megkezdte a horvát államhatalmi szervek – rendőrség, közigazgatás – területéről való kiűzését, mellyel 1991 júliusában vette kezdetét a szerb-horvát háború első, 1992 februárjáig tartó szakasza.⁸⁷

A Krajainai Szerb Köztársaság és Horvátország között kirobbant fegyveres konfliktusba röviddel később közvetlenül bekapcsolódott Szerbia is, névleg Jugoszlávia egyben tartása érdekében, gyakorlatilag a Krajainai Szerb Köztársaság oldalán.⁸⁸ A szerb-horvát háború a harcoló felek legrosszabb háborús hagyományait hívta életre: a Jugoszláv Néphadsereg egységei mellett feltűntek a később méltán hírhedtté vált szerb szabadcsapatok, a csetnikek is, Horvátországban pedig az usztasa-mozgalom éledt újjá.⁸⁹ Közös jellemzőjük az volt, hogy – történelmi elődeikkel ellentétben – számottevő valódi harcértékkel nem rendelkeztek, feladatuk az ellenséges lakosság megfélemlítése, elűldözése, végső esetben likvidálása volt. Szerbia régi martalóc-múltra visszatekintő modern szabadcsapatai ekkor alapozták meg hírhedtségüket a méltán hírhedt Seselj csetnikvajda vezetésével, ők végezték ugyanis az etnikai tisztogatás embertelen munkáját.⁹⁰ Horvátországban a háborús bűnök vádjá alól később felmentett Ante Gotovina tábornok által irányított irreguláris alakulatok tették ugyanezt.⁹¹ Ezáltal a délszláv háború etnikai háborúvá, az elkövetők pedig háborús bűnössé váltak. A Horvátországba benyomuló szerb szabadcsapatok számos horvát

⁸⁴ http://mult-kor.hu/20110628_haboruban_elnyert_fuggetlenseg_szlovenia_es_horvatorszag_onallosulasa

⁸⁵ http://magyarnarancs.hu/publicisztika/knin_agyui-75944

⁸⁶ <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=41548>

⁸⁷ Juhász József: A délszláv háborúk rövid története: 1991 – 1995. Budapest, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, 1996. 14. o.

⁸⁸ <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-varva-vart-vereceg>

⁸⁹ Heka László: A második világháború újból feléledt emlékei. Szeged, Bába, 1997. 17. o.

⁹⁰ <http://projects.jou.ufl.edu/ktrammell/project2/ethnicity/balkans1.htm>

⁹¹ http://mult-kor.hu/20110628_haboruban_elnyert_fuggetlenseg_szlovenia_es_horvatorszag_onallosulasa

nemzetiségű civilt agyonlőttek, előszeretettel erőszakolták meg a hatalmukba került horvát nőket, fosztogattak, raboltak, falvakat égettek fel, kínoztak és öltek, azaz mindent megtettek annak érdekében, hogy az elfoglalt területek homogén szerb lakossággal rendelkezzenek.

A szabadcsapatok alkalmazása és a háborús bűnök elkövetése nem korlátozódott a szerb hadviselő félre: a horvátok is éltek e módszerrel ugyanazon okból és célból. Homogén horvát lakosságú vidékké kívánták tenni az általuk elfoglalt területeket. A szerb szabadcsapatok mindemellett nem csak a horvátokat, hanem minden más kisebbség tagját is üldözték, így a Horvátország területén élő bosnyákokat és magyarokat is.⁹² A szerbek által elfoglalt falvakban sok magyar és bosnyák civil is az etnikai tisztogatások áldozatául esett. A polgár- és etnikai háború vallásháború is volt, a katolikus templomok és a zsinagógák is a szerb félelemkeltés áldozatai lettek, a horvát szabadcsapatok pedig a szerb ortodox templomokat égették fel.⁹³ A barbár embertelenség, a tömeges gyilkosságok, vérengzések és erőszaktevések kiváltották a kívánt hatást: a harcok közeléből tömegével menekültek az emberek, mindenki a saját anyországa felé vagy külföldre igyekezett. Bevált tehát a tömeggyilkosok szégyenletes számítása: a szabadcsapatok etnikailag homogén területet hagytak maguk után. És tömegsírok ezreit.

A harcok 1992 februárjában – Horvátország kimerülése és Szerbia elsődleges céljainak elérése következtében - megszűntek, a két hadviselő fél tűzszünetet kötött, Horvátország a háború első szakaszában – képzett hadsereg hiányában - nem tudta elfoglalni a Krajina-i Szerb Köztársaságot, sőt saját területe 30%-át is elvesztette.⁹⁴ Horvátország ezt követően nagyarányú hadseregfejlesztésbe kezdett, iparát és társadalmát a háborús termelésre állította át, azaz felkészült a szakadár területe elleni nagyarányú támadásra. A megerősödött horvát hadsereg 1995 augusztusában megtámadta és mindössze 5 nap alatt felszámolta a Krajina-i Szerb Köztársaságot.⁹⁵ Majd a szabadcsapatok hozzáálltak a szerb lakosság leöléséhez és elűzéséhez. Az embertelen tettek sokasága eredményre vezetett, a korábban szinte teljes mértékben szerbek által lakott területen alig maradtak szerbek. A Krajina-i Szerb Köztársaság rövid, de annál szomorúbb és szégyenletesebb története egyaránt szorosan

⁹² <http://www.wiso.uni-hamburg.de/en/fachbereiche/sozialwissenschaften/forschung/akuf/kriege-archiv/200-kroatien/>

⁹³ <http://www.fr-online.de/politik/kroatien-und-serbien-kriegsverbrechen-vor-gericht,1472596,26449118.htm>

⁹⁴ <http://www.bbc.com/news/world-europe-22316083>

⁹⁵ <http://www.washingtonpost.com/wp-srv/inatl/longterm/balkans/overview/croatia.htm>

kapcsolódik Szerbia és Horvátország háborús cselekményeihez, szerkesztési okok miatt e helyt kerül ismertetésre.

A Horvátországból erőszakkal kiszakított, 17 ezer négyzetkilométer alapterületű, mintegy 600.000 fős szerb és 100.000 fős bosnyák lakossággal rendelkező Krajina Szerb Köztársaság mindössze 4 és fél éven át – 1990 decemberétől 1995 augusztusáig - állt fenn.⁹⁶ Ezalatt gyakorlatilag önálló államként funkcionált, annak ellenére, hogy egyetlen állam sem ismerte el, még Szerbia sem.⁹⁷ A Szlobodan Milosevics vezette Szerbia azért nem ismerte el Krajina önálló államiségét, mivel a horvát és bosnyák lakosság elűzése vagy likvidálása által homogénné teendő területet kívánta magához csatolni. A nem szerb nemzetiségű lakosság elűzéséhez azonban időre és elűzőkre volt szükség, Szerbia és a Krajina Szerb Köztársaság egyesülését idő hiányában nem tette lehetővé a történelem. Krajinában a kvázi-állam rövid létezésének idejére megszűnt a legegyszerűbb szintű jog- és közbiztonság, a nem szerb kisebbséget szisztematikusan üldözték és elűdözték, folyamatosak voltak az ellenük elkövetett etnikai alapú támadások.⁹⁸ A helyzetet jól jellemzi, hogy Krajina mindkét vezetője – Milan Martics és Goran Hadzics - háborús bűnösnek felelt tetteiért a hágai Nemzetközi Bíróság előtt.⁹⁹

Az önálló államként funkcionáló Krajina teljhatalmú vezetői azonban a nem szerb kisebbség üldözése mellett Belgrádtól is igyekeztek távolságot tartani, hiszen hatalomban maradásuk megőrzésére a kvázi-önállóság megőrzése volt az egyetlen reális lehetőség.¹⁰⁰ A horvát-szerb tűzszünetet követően a boszniai háború szélére sodródott Szerbia sem sürgette az egyesülést a kompromittálódott és a Belgráddal egyre kevésbé együttműködő vezetőségű állammal. Az anyaállam és a vele egyesülni vonakodó Krajina Szerb Köztársaság viszonya rohamtempóban romlott – mivel vezetői tartós önállóságra, ezáltal rémuralmuk megszilárdítására törekedtek s 1993 decemberétől nyíltan szembehelyezkedtek Szerbia érdekeivel és igényeivel -, olyannyira, hogy az épp bosnyák háborújával elfoglalt Milosevics 1995-ben gyakorlatilag puskalövés nélkül engedte elfoglalni, harcukhoz semminemű támogatást nem nyújtott.¹⁰¹ Krajina mindössze 5 nap alatt elesett s Ante Gotovina tábornok vezetésével kezdetét vette a délszláv háborúk egyik legvéresebb – és a

⁹⁶ <http://www.globalsecurity.org/military/world/war/yugo-hist4.htm>

⁹⁷ http://magyarnarancs.hu/publicisztika/knin_agyui-75944

⁹⁸ <http://www.globalsecurity.org/military/world/war/yugo-hist4.htm>

⁹⁹ <http://www.metropol.hu/nagyvilag/cikk/950563>

¹⁰⁰ <http://www.168ora.hu/globusz/volt-egyszer-egy-krajina-74203.html>

¹⁰¹ http://mult-kor.hu/20110628_haboruban_elynyert_fuggetlenseg_szlovenia_es_horvatorszag_onallosulasa

maga szörnyű mérlege szerint legeredményesebb – etnikai tisztogatása: a szerb lakosság szinte teljes mértékben elhagyta korábbi otthonát.¹⁰² Ezt elősegítendő a regurális erők és Gotovina szabadcsapatai egyaránt vérfürdőt rendeztek körükben. Ily módon egy meglehetősen paradox eredménnyel zárult a Krajinai Szerb Köztársaság tragikus és szégyenletes története: a sokszorosan megtizedelt lakosságú tartományban az ott élők száma vészesen megfogyatkozott, a horvát kisebbséget a szerb erők, a szerbeket a horvát csapatok üzték el, ily módon az egykori Krajina területe Horvátország legalacsonyabb népsűrűséggel rendelkező s legtöbb borzalmat elszenvedett része.

A Krajinai Szerb Köztársaság létrejötte, fennállása és megszüntetése az európai történelem egyik szégyenletes fejezete, az embertelenség mértékét jól szemlélteti az a tény, hogy a Krajina-konfliktus kirobbantásában, fenntartásában és felszámolásában részt vevő minden főtisztet és politikai vezetőt – Szlobodan Milosevics, Milan Matics, Milan Babics, Goran Hadzsics, Ratko Mladics, Mladen Markacs - perbe fogott a hágai Nemzetközi Bíróság, Franjo Tudjman és Ante Gotovina előbbi korai halála miatt került el a felelősségre vonást.¹⁰³

Horvátország a Szerbiával való tűzszünetet követően Bosznia-Hercegovinával is háborúba keveredett, melynek ismertetésére – szerkesztési okokból – a következő alfejezetben kerül sor. E helyt is meg kell azonban említenem azt a szomorú tény, hogy a boszniai háborút is a fentebb bemutatott háborús bűnök és etnikai tisztogatások kísérték s a bosnyák lakosság ellen elkövetett atrocitások miatt is számos horvát katonai és politikai vezetőt ítélték el Hágában.¹⁰⁴ A boszniai háború még a Krajina felszámolása előtt befejeződött, 1995-ben – amerikai nyomásra - sor került a bosnyák-horvát békekötésre, mely röviddel később a közös ellenség, Szerbia elleni szövetséggé erősödött.

1995 után a területi egységét visszaszerzett - és Bosznia-Hercegovinával kényszerűen békét kötött - Horvátország megkezdhette hosszú menetelését Nyugat-Európa fejlett államainak szövetsége, az Európai Unió felé. Az ország elnöke továbbra is Franjo Tudjman

¹⁰² http://biztpol.corvinueembassy.com/?module=corvinak&module_id=4&cid=80

¹⁰³ Franjo Tudjman a hágai Nemzetközi Törvényszék ellene távollétében folyó vizsgálatának hivatalos kezdetén meghalt, mely tény lehetlenné tette felelősségre vonását. Tudjman halála tette lehetővé a jóval később elfogott és tetteiért felelősségre vont Ante Gotovina tábornok védekezésének sikerét, a tábornok védelme minden felelősséget Tudjmanra hárított, a bíróság – a perbe fogottak közül egyetlenként – Gotovina felmentő ítéletében gyakorlatilag post humusz ítélte el Tudjmant elsősorban a krajinai etnikai tisztogatás és más háborús bűnök miatt. <http://www.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=1139&title=a-delszlav-konfliktus-szerb-haborus-bunosei>

¹⁰⁴ http://bizpol.playhold.hu/?module=corvinak&module_id=4&cid=80#i

volt, aki képtelen volt úrrá lenni a fél évtizedig tartó háború következtében kialakult gazdasági és közjogi káoszban a háború okozta társadalmi károkon. Mindemellett Tudjman elnök Nyugat-Európa szemében nem volt szalonképes politikus, az önálló Horvátország megteremtőjét általános viszolygás, elutasítás és tartózkodó ellenszenv fogadta.¹⁰⁵ Az általa barátinak és potenciális szövetségesnek tekintett államok sokkal inkább hágai felelősségre vonását szorgalmazták, semmint a vele való szövetkezést. Horvátország sokszorosan kompromittálódott elnöke egészen 1999-ben bekövetkezett haláláig Európa számkivetett államelnöke maradt, sorsában osztoztak legnagyobb ellenségei, a volt Jugoszlávia szinte minden tagállamának akkori vezetői. Tudjman békeidőszakra eső elnöksége nem volt sikeres, a politikai izoláció következtében a gazdasági fellendülés sem kezdődött meg, a horvát gazdaság stagnált, a társadalom a háború okozta sebek és sérelmek hatásait nyögte, az állam egy hosszan elnyúló fegyveres konfliktus jellegzetes következményeivel szembesült: infláció, szervezett alvilág kiépülése, korrupció és nepotizmus.¹⁰⁶

A háború társadalmi kárát nagyban súlyosbította az a tény, hogy nem került sor a múlttal való szembenézésre és megbékélésre sem: a szerb-horvát háború honvédő háborúnak, az önálló Horvátország megteremtéséhez vezető szükséges és elkerülhetetlen folyamatnak, az etnikai tisztogatások pedig utóbbi sajnálatos velejáróinak számítottak. A délszláv háború kényszerű résztvevői, az egykori katonák éppúgy nemzeti hősnek számítottak, mint vezetőik, akik ellen a hágai Nemzetközi Bíróság elfogatóparancsot adott ki. Tudjman egészen 1999-ben bekövetkezett haláláig ellenállt a háborús bűnös főtiszték és politikai vezetők kiadatására irányuló nagyarányú nemzetközi nyomásnak, mely tény az Európai Unió integráció folyamatát is hosszú időre megakasztotta.¹⁰⁷

E helyzet természetesen eredményezte az egyébként is erős nacionalizmus további erősödését is a meghatározó politikai erők – ideértve a posztkommunista és a szociáldemokrata pártot is - nagymértékű jobbrtolódását. E kártékony folyamatnak vetett véget Tudjman 1999-ben bekövetkezett halála, az őt az elnöki székben követő Iвица Račan – lévén, hogy háborús bűnökben nem volt érintett – sokkal inkább Európa-párti politikusnak és az Európai Unió számára szalonképes partnernek bizonyult.¹⁰⁸ 2003-ig tartó elnöksége alatt került sor az Európai Unióhoz való csatlakozást előkészítő Stabilizációs és társulási

¹⁰⁵ <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=16149>

¹⁰⁶ http://mult-kor.hu/20110628_haboruban_elyert_fuggetlenseg_szlovenia_es_horvatorszag_onallosulasa

¹⁰⁷ http://mult-kor.hu/20140226_nemzetkozi_jogasz_egyik_fel_sem_lesz_bunos_a_szerbhorvat_nepirtasi_va_dakban

¹⁰⁸ Thomson, Wayne C.: Nordic, Central & Southeastern Europe. London, Littlefield, 2014. 437. o.

megállapodás aláírására 2001-ben s számos háborús bűnökkel vádolt korábbi vezető – köztük a felelősségre vonás elől Spanyolországba menekülő Ante Gotovina tábornok – Nemzetközi Törvényszéknek való kiadatására.¹⁰⁹

Ezzel kezdetét vette Horvátország elhúzódó euróatlanti integrációja, melyet a háborús sebek enyhítésének kényszere és a véres közelmúlttal való szembenézés fájdalmas folyamata kísért. A hazájukban nemzeti hősnak számító háborús bűnös vezetők kiadatása keltette közfelháborodás gyengítette a Racan-kormány elszántságát és késleltette az enyhülési és megbékélési folyamatot, de nem állíthatta meg. Ennek ellenére a „horvát honvédő háború” eseményeinek megítélése és háborús bűntettek sorát elkövető hőseinek felelősségre vonása még hosszú ideig a horvát belpolitika legneuralgikusabb kérdései közé tartoztak.

Az Ivica Racant követő mindkét miniszterelnök – Ivo Sanander és Jadranka Kosor – Horvátország Unióshoz való csatlakozásának elérését tekintette legfőbb feladatának.¹¹⁰ Ennek érdekében együttműködtek a hágai Nemzetközi Törvényszékkel s elindították a jogharmonizációs folyamatot, mely a horvát jogrendszer gyökeres átalakítását eredményezte. Ivo Josipovics köztársasági elnök az európai integráció elkötelezett támogatójaként mindenben segítette a miniszterelnökök, különösen a hazáját az Unióba vezető Zoran Milanovics munkáját.¹¹¹ Eközben Jadranka Kosor megbékélési politikájának következtében lassan gyógyultak a múlt sebei, a társadalom nagy része kiheverte a háborús évek borzalmait, a horvát honvédő háború 2012-re megszűnt a belpolitika megkérdőjelezhetetlen sarokköve lenni, a politikai élet ennek következtében konszolidálódott, a nemzeti radikalizmus és nagyhorvát nacionalizmus szélsőséges pártjait jellemzően mérsékelt pártok váltották fel.¹¹² Az Unió csatlakozásra 2013. július 1-én került sor, mely közjogi aktussal Horvátország lett az Európai Unió 27., egyben legkésőbb csatlakozott tagállama.

Az egykori jugoszláv tagállam negyedszázados küzdelem árán elérte célját, teljes jogú tagja lett a nyugat- és közép-európai államok közösségének, mely nagyvonalúan szemethunyt új tagjának vérzivataros közelmúltja felett. Ez a Nemzetközi Törvényszék ítéleteiben

¹⁰⁹ Dolenc, Danijela: *Democratic Institutions and Authoritarian Rule in Southeast Europe*. Colchester, University of Essex, 2013. 138. o.

¹¹⁰ Thomson, Wayne C.: *Nordic, Central & Southeastern Europe*. London, Littlefield, 2014. 440. o.

¹¹¹ Dolenc, Danijela: *Democratic Institutions and Authoritarian Rule in Southeast Europe*. Colchester, University of Essex, 2013. 169. o.

¹¹² http://ec.europa.eu/news/eu_explained/130701_hu.htm

is érződni látszott, példa erre a krajainai etnikai tisztogatást vezénylő Ante Gotovina felmentése 2011-ben. A felmentő ítélet és annak indoklása Horvátország-szerte szimpátiatüntetésekkel váltott ki, Szerbiában és Bosznia-Hercegovinában pedig dühödt értetlenséget és heves Európai Unió-ellenes indulatokat szított.¹¹³

4.4. Bosznia-Hercegovina

Bosznia-Hercegovina volt Jugoszlávia legszegényebb és legfejletlenebb, egyben nemzetiségi és vallási szempontból a legheterogénebb tagállama.¹¹⁴ A Balkán egészét gyötrő problémák és ellentétek a soknemzetiségű és sokvallású Bosznia-Hercegovinában egy államon belül öltöttek és öltének testet: a mohamedán vallású bosnyák nép jelentős arányú mohamedán hitű albán, pravoszláv keresztény szerb, katolikus horvát és pravoszláv macedón kisebbséggel osztotta meg államát, melyben relatív kisebbségben volt, Bosznia-Hercegovina lakosságának csak 44%-a volt bosnyák.¹¹⁵ A multikulturális jugoszláv tagállam a számos – de inkább számtalan – nemzetiség és vallás békés együttélésének színhelye volt sokáig. Bosznia-Hercegovina – a továbbiakban némi egyszerűsítéssel Boszniaként használom az állam nevét – 1991őszén kinyilvánította függetlenségét s a frissen elnökké választott – a tito-i időkben iszlám nacionalizmusa miatt többször börtönbüntetésre ítélt – Alija Izetbegovic vezetőjével önálló állammá vált.¹¹⁶ A területén egy tömbben élő horvát és szerb kisebbség – melynek együttes létszáma megközelítette a bosnyákokét – azonban nem kívánt a muszlim vezetőségű önálló Boszniában élni, mindkét nemzetiség kinyilvánította saját anyaállamához való csatlakozásának szándékát.¹¹⁷ Ekkor – a szerb-horvát háború előestéjén – történt meg a délszláv háború legfurcsább paktuma: Horvátország és Szerbia vezetője – Tudjman és Milosevic – megegyezett Bosznia

¹¹³ Megjegyzem, hogy a volt Jugoszlávia területén elkövetett háborús bűnök miatt 161 személyt vontak eljárás alá Hágában, közülük 15 vádlottat mentettek fel: 13 horvát és mindössze 2 szerb nemzetiségű korábbi vezetőt. http://www.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=1139&title=a-delszlav-konfliktus-haborus-bunesi;http://nol.hu/kulfold/szerbia_duhong_gotovina_felmentese_utan-1346667;

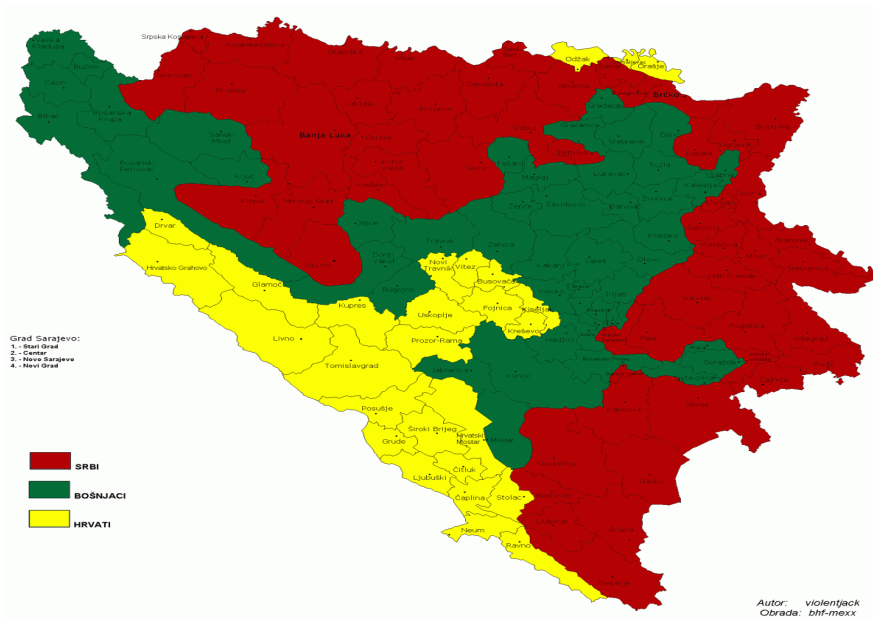
¹¹⁴ Chandler, David: *Bosnia: faking democracy after Dayton*. London, Sterling, 2010. 18. o.

¹¹⁵ Heka László: *Etnikai, vallási és politikai konfliktusok a Balkán térségben*. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2010. 47. o.

¹¹⁶ <http://www.globalsecurity.org/military/world/war/yugo-hist4.htm>

¹¹⁷ Thomson, Wayne C.: *Nordic, Central & Southeastern Europe*. London, Littlefield, 2014. 380. o.

felosztásáról.¹¹⁸ A két ellenfél összefogásának eredményeként rövidesen – a korábban bemutatott Krajinai Szerb Köztársaság mintájára – megalakult Radovan Karadzics vezetésével a Bosznia-Hercegovinai Szerb Köztársaság és Mate Boban vezetésével a Herceg-Boszniai Horvát Köztársaság, melynek nem volt közvetlen szárazföldi összeköttetése Horvátországgal.¹¹⁹ Bosznia-Hercegovina 1992 tavaszára három részre szakadt.

Forrás: <http://www.balkanstudies.org/articles/does-bosnia-need-second-dayton>

4. ábra

Bosznia-Hercegovina 1992-ben

Mindkét szakadár köztársaság követte a korábban ismertett Krajina-modellt: azonnal elszakadt Boszniától s bejelentette az anyaállammal való egyesülés szándékát.¹²⁰ Bosznia ezzel elvesztette területének és lakosságának csaknem felét, azonban mindezek ellenére is soknemzetiségű és vallási szempontból heterogén állam maradt.

A szakadár köztársaságok szerb és horvát erői azonnal megkezdték az általuk birtokolt területek bosnyák lakosságtól való megtisztítását, megkezdődött a bosnyák nemzetiség

¹¹⁸A délszláv háború további érdekessége, hogy a Bosznia felosztására irányuló szándékegység következtében a szerb-horvát háború alatt egyfajta „forródrót”, közvetlen telefonkapcsolat volt Zágráb és Belgrád, Milosevics és Tudjman között. A háborúzó felek e speciális kommunikációs csatornát a Boszniával kapcsolatos ügyek megvitatására használták s a háború legvéresebb szakaszaiban is működött. Burg, Steven L. – Shoup, Paul S.: *The War in Bosnia-Herzegovina: Ethnic Conflict and International Intervention*. New York, Sharpe, 2014. 83. o.

¹¹⁹Dorin, Alexander: *Srebrenica: die Gesichte eines shalonnfähigen Rassimus*. Berlin, Kai Homilius, 2010. 39. o.

¹²⁰Nizich, Ivana: *War Crimes in Bosnia-Herzegovina*. Washington, Helsinki Watch, 2003. 8. o.

öldöklése és elűzése. Ekkor – a felek hallgatólagos megegyezésével – még nem került sor a kisebbségbe került szerb és horvát nemzetiségű lakosság üldözésére. A bosnyák háború további furcsasága, hogy Boszniának gyakorlatilag nem volt hadereje, a szakadár területek azonban – a hathatós anyaállami segítségnek köszönhetően – jelentékeny haderővel rendelkeztek.¹²¹ A szerb katonai fölényt az ENSZ-fegyverembargó tovább fokozta: Bosznia külföldről sem juthatott fegyverhez. A Radovan Karadzics vezette Bosznia-Hercegovinai Szerb Köztársaság hadereje jórészt a Jugoszláv Néphadsereg ide vezényelt reguláris csapataiból állt s heves támadást intézett Bosznia fővárosa, Szarajevó ellen.¹²² A korábban félmillió lakosú városba megközelítőleg egymillió bosnyák zsúfolódott össze, számuk Szarajevó több mint három éven át tartó ostroma alatt harmadával csökkent.¹²³ A szerb erők körülzárták az egyébként gyengén védett fővárost s folyamatos ágyútűz alatt tartották. Megszüntették a víz, az áram és a gázellátást, megakadályozták az élelmiszerek és a gyógyszerek szállítását is. Szarajevó lakosságát szomj- és éhhalálra ítélte a szerb hadsereg, melyet az ENSZ által létesített léghíd akadályozott meg. A léghíd azonban önmagában képtelen volt ekkora embertömeg ellátására, Szarajevó lakossága tehát éhezett, szomjazott és fázott s ezrével halt meg a szerb hadsereg tüzérségi támadásai következtében. 1994. augusztus 5-én került sor a sokat szenvedett város lakossága elleni legvéresebb terrortámadására: a szerb hadsereg a zsúfolt piacra nyitott ágyútűzet.¹²⁴ A barbár és embertelen tett 70 emberéletet követelt, a sebesültek száma elérte a 300 főt.¹²⁵ A tömegmészárlás megrázó, megrendítő és gyomorforgató képei bejárták és sokkolták a világot, hatásuk pedig rövid idő alatt jelentkezett: a világ mindaddig közönyös közvéleménye undorral fordult el Szerbiától s ítélte el a támadás – akkor még ismeretlen – elkövetőit s állt – szavakban legalábbis – az összeomlás küszöbére került Bosznia mellé. Szerbiára egyre nagyobb – de hosszú ideig eredménytelen - nemzetközi nyomás nehezedett a harcok szüneteltetése és Szarajevó blokádjának megszüntetése érdekében.

Mindezeket túl az iszlám világ radikális felfogású tagjai Boszniába özönlöttek s a Korán tanítása alapján vallási szent háborút hirdettek a szerb hadsereg és a szerbek ellen.¹²⁶ A Bosznia területén harcoló, idegen, de muszlim hitű harcosok voltak a mudzsahedinek,

¹²¹ Thomson, Wayne C.: *Nordic, Central & Southeastern Europe*. London, Littlefield, 2014. 384. o.

¹²² Dolenc, Danijela: *Democratic Institutions and Authoritarian Rule in Southeast Europe*. Colchester, University of Essex, 2013. 173. o.

¹²³ Burg, Steven L. – Shoup, Paul S.: *The War in Bosnia-Herzegovina: Ethnic Conflict and International Intervention*. New York, Sharpe, 2014. 102. o.

¹²⁴ <http://www.globalsecurity.org/military/world/war/yugo-hist4.htm>

¹²⁵ <http://www.honvedelem.hu/cikk/43361>

¹²⁶ Burg, Steven L. – Shoup, Paul S.: *The War in Bosnia-Herzegovina: Ethnic Conflict and International Intervention*. New York, Sharpe, 2014. 105. o.

akik félelmetes harctéri gyakorlattal és vallási fanatizmussal rendelkeztek s nem ejtettek foglyokat.¹²⁷ Harcuk a szerb erők és az elérhető szerb lakosság elleni hatékony irtóhadjárattá fajult, pszichológiai hadviselésükhöz hozzá tartozott az elfogott ellenség kínzása, majd nyilvános lefejezése, a holttestek meggyalázása, az ellenfél levágott fejével való pózolás.¹²⁸ A boszniai háború során a szerb és horvát erőknek a mudzsahedinek okozták a legtöbb kárt és gondot, a szovjet-afgán háború veterán muzulmán harcosai megállították a Bosznia megsemmisítésére irányuló offenzívát, visszaverték a szerb és horvát erők támadásait, mindeközben emberiségellenes tettek és háborús bűnök sokaságát követték el. A szerb csetnikek és Tito partizánjainak utódai méltó ellenfelekre találtak.

A szerb támadók a mudzsahedinek jelenlétére és működésére koncentrációs táborok felállításával válaszoltak, melyekben a bosnyák lakosságot tartották embertelen körülmények között fogságban. Az emberi elme e szörnyűséges szüleményeiben bosnyákok tízezrei haltak éhen illetve pusztultak el nyomorult körülmények között a táborokat őrző szerb hadsereg tagjainak kegyetlenkedései miatt.¹²⁹ A koncentrációs táborok eredendően – a búr háború példája alapján – zsarolási és félelemkeltési céllal kerültek megalapításra, hatásuk azonban ezzel éppen ellentétes volt: a végsőkig való kitartásra ösztönözték a bosnyák harcosokat. A zsarolási potenciál rövidesen nullára redukálódott, a táborok ezt követően a szervezett emberirtás színhelyei lettek.

A boszniai háború legszörnyűbb tömegmészárlására Srebrenicában került sor 1995-ben, mely a számtalan tömeggyilkosság közül a Nemzetközi Törvényszék álláspontja szerint egyedülként merítette ki a népirtás fogalmát. Srebrenica város elfoglalása után a Ratko Mladics tábornok vezette szerb erők megközelítőleg 12.000 bosnyák férfit és fiút végeztek ki, török szokás szerint szinte teljesen kiirtották a nemzőképes korú férfilakosság egészét.¹³⁰ E szégyenletes bűncselekményre a II. Világháború befejezése óta nem volt példa

¹²⁷ <http://www.globalsecurity.org/military/world/war/yugo-hist4.htm>

¹²⁸ http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=90:10-haborus-bnoek-boszniaban&catid=9:v-a-masodik-jugoszlav-polgarhaboru-1991-1999

¹²⁹ A szerbek „hagyományos” koncentrációs táborok mellett speciális női koncentrációs táborokat is fenntartottak: az ide hurcolt bosnyák nőket a szerb hadsereg tagjai jutalomból megerőszakolhatták. A fogvatartott nők tömeges és sokszoros nemi erőszak áldozatai lettek, teherbe esésük után fél évig „különleges” táborokba kerültek. Fél év elzárást követően a terhes nőket szabadon engedték, mivel ekkor már nem tudták erőszakból fogant gyermeküket elvetetni. Az eljárás ördögi volta abban rejlett, hogy a Korán előírása szerint a megerőszakolt nő minden rokoni kapcsolatát elveszíti – halottnak tekintendő -, azaz a megerőszakolás s az erőszak tényének és eredményének nyilvánvalóvá tétele a bosnyák társadalom legalapvetőbb talpkövéét, a hagyományos muszlim nagycsaládot támadta rendkívüli hatékonysággal és kegyetlenséggel. Nizich, Ivana: War Crimes in Bosnia-Hercegovina. Washington, Helsinki Watch, 2003. 99. o.

¹³⁰ Dorin, Alexander: Srebrenica: die Gesichte eines shalonfahigen Rassimus. Berlin, Kai Homilius, 2010. 49. o.

Európában. A délszláv háborúk szörnyűségére utaló önálló jelzővé váló Srebrenica tragikus érdekessége, hogy minden résztvevője a hágai törvényszék előtt felelt tetteiért: a szerb vezetők - Ratko Mladics tábornok, Radislav Krstic tábornok, Ljubisa Becevic ezredes és Radovan Karadzics elnök – mellett elítélték a Srebrenicát védő bosnyák Nasszer Orics ezredest, sőt a helyszínen lévő nemzetközi békefenntartó erők holland parancsnokai – Phillip Morillon tábornok és Thomas Karremans ezredes - is a vádlottak padjára kerültek, mivel nem védték meg a későbbi áldozatokat az előre látható borzalmaktól.¹³¹

Tekintettel arra, hogy a népiirtás az ENSZ-békefenntartók szeme előtt zajlott, a világ közvéleménye rövid idő alatt szembesült a történetek sokkoló szörnyűségével. Ezt követően erőteljes NATO-beavatkozásra került sor légitámadások formájában, a szerb hadsereg lassanként elvesztette kezdeményezőkézségét és képességét.

A Bosznia területén és területéért folyó embertelen háborúból Horvátország is kivette a részét: a Mate Boban vezetésével a Herceg-Boszniai Horvát Köztársaság etnikai tisztogatást folytatott területén a bosnyákok ellen, elűldözte a civil lakosságot és számtalan tömeggyilkosságot követett el. Mostar, a nagy múltú bosnyák város elfoglalását követően került sor a horvát „kulturális Srebrenicára”: a horvát erők 1993. november 9.-én felrobbantották a mostari Öreg Hidat, a muzulmán kultúra és építészet fél évezredes jelképét.¹³² Horvátország a muzulmán lakosság mellett a muzulmán kultúra ellen is irtóhadjáratot folytatott, haderejét a muzulmán tárgyi emlékek végleges elpusztítása érdekében is bevetette.

A bosnyák-szerb és bosnyák-horvát háború kitörését követően rövidesen kitört a bosnyák-szerb háború, azaz Bosznia két ellenfele közvetlen fegyveres konfliktusba keveredett egymással. Kialakult a délszláv háború alapvető meghatározó eleme, az átláthatatlan káosz: három állam és két szakadár terület állt hadban egymással – ily módon mindegyikük kétfrontos háborút vívott -, egyszerre zajlott területszerző, etnikai-, vallási- és polgárháború, minden résztvevő fél egyszerre volt elkövetője és elszenvedője háborús- és emberiségellenes bűnöknek és etnikai tisztogatásoknak. A káosz átláthatatlanságát nagyban fokozta, hogy a harcokban nem csak reguláris seregek, hanem szabadcsapatok is részt vettek, melyek sokszor nem engedelmeskedtek a központi parancsoknak sem, azaz saját háborújukat vívták, leginkább az elűldözni kívánt civil lakosság ellen.¹³³ A zűrzavart

¹³¹Burg, Steven L. – Shoup, Paul S.: The War in Bosnia-Herzegovina: Ethnic Conflict and International Intervention. New York, Sharpe, 2014. 109. o.; http://hvg.hu/vilag/20080710_hagai_birosag_belgrad/

¹³² Nizich, Ivana: War Crimes in Bosnia-Herzegovina. Washington, Helsinki Watch, 2003. 116. o.

¹³³ <http://www.globalsecurity.org/military/world/war/yugo-hist4.htm>

fokozta a nemzetközi békefenntartók jelenléte is, melyek hangzatos céllal érkeztek a béke fenntartása érdekében, de céljaik magvalósítása érdekében vajmi keveset tettek és nem is tehettek sokat.¹³⁴

A káosz és zűrzavar ezen infernális állapotában 1994 nyarára Izletbegovics, az összeomlás szélére került Bosznia meggyengült vezetője, országa és népe megmentése érdekében hajlandó volt a Zágrábbal való katonai együttműködésre, a szerbek elleni harc összehangolására.¹³⁵ A katonai együttműködés és a NATO boszniai légitámaszainak együttes eredményeképpen került sor a Krajlinai Szerb Köztársaság felszámolására illetve a szerb hadsereg visszaszorítására, minek következtében – jelentékeny amerikai nyomásra – 1995-ben tárgyalóasztalhoz ültek a háborúzó felek.¹³⁶ Megjegyzem, hogy – akárcsak Krajina esetében – ekkorra a Karadzics vezette Bosznia-Hercegovinai Szerb Köztársaság és Szerbia viszonya végletesen megromlott, Milosevics pedig nem kívánta megmenteni és megvédeni felettébb engedetlen szövetségését.

A Dayton-i Békeszerződés néven elhíresült békekötésre 1995. október 31.-én került sor a névadó Daytonban, meglehetősen szokatlan kül- és katonapolitikai körülmények között: az Amerikai Egyesült Államok teljhatalmú főtárgyalója teljes békeszerződéssel érkezett a tárgyalásokra, melyen a felek érdemben nem változtathattak.¹³⁷ A Dayton-i Békeszerződés értelmében Bosznia-Hercegovina történelmi államhatárai változatlanok maradtak, azonban az országot 3 tagállamból álló föderális állammá alakították: a szerb-bosnyák tagállam a Bosznia-Hercegovinai Szerb Köztársaság területén, a horvát-bosnyák föderáció pedig a Herceg-Boszniai Horvát Köztársaság korábbi területén jött létre.¹³⁸ A két tagállam Bosznia teljes területének 79%-át fedi le, azaz a föderatív Bosznia bosnyák tagállama abszolút kisebbségben van. A szerb és horvát tagállam rendkívül széleskörű politikai és pénzügyi autonómiával rendelkezik, önálló parlamentje, kormánya, végrehajtó hatalma és költségvetése van, Bosznia testéből azonban nem szakadhatnak ki.¹³⁹ Utóbbi különösen annak fényében bír nagy fontossággal, hogy a hatékony etnikai tisztogatás következtében a szerb és horvát tagállam etnikai szempontból szinte teljesen homogén, a bosnyák azonban továbbra is soknemzetiségű.

¹³⁴ Burg, Steven L. – Shoup, Paul S.: *The War in Bosnia-Herzegovina: Ethnic Conflict and International Intervention*. New York, Sharpe, 2014. 118. o.

¹³⁵ Thomson, Wayne C.: *Nordic, Central & Southeastern Europe*. London, Littlefield, 2014. 389. o.

¹³⁶ Chandler, David: *Bosnia: faking democracy after Dayton*. London, Sterling, 2010. 40. o.

¹³⁷ Hoolbrook, Richard: *To end a war*. New York, Random House, 2002. 286. o.

¹³⁸ Chandler, David: *Bosnia: faking democracy after Dayton*. London, Sterling, 2010. 83. o.

¹³⁹ Burg, Steven L. – Shoup, Paul S.: *The War in Bosnia-Herzegovina: Ethnic Conflict and International Intervention*. New York, Sharpe, 2014. 122. o.

A Dayton-i Béke megkötése óta Bosznia-Hercegovina békében él. Ez azonban nem fedí el azt a tényt, hogy az ország jelenlegi formájában mesterséges műállam, működőképességét a tagállamokra gyakorolt erőteljes nemzetközi nyomás tartja fenn.¹⁴⁰ A nagymértékben önálló tagállamok csak laza szállal kötődnek a szarajevói központi kormányzathoz, egymással pedig kifejezetten ellenségesek. A háborús közelmúlt elkövetett és elszenvedett sérelmei máig a bosnyák közélet szerves részét képezi, Bosznia egészének társadalma – nemzetiségtől és vallástól függetlenül – a délszláv háborúk következményeit nyögi mindmáig.¹⁴¹ A látszatbéke leginkább a konszolidált polgárháború fogalmával jellemezhető állapotokat takar. A társadalmi, etnikai és vallási feszültség tapintható, a háborús cselekmények által tönkretett gazdaság továbbra is romokban hever – azaz nagyon alacsony bázison stagnál -, Bosznia Európa egyik legszegényebb állama, ahol a hivatalos munkanélküliségi ráta az utóbbi 18 év átlagában meghaladja a 45%-ot, 2013-ban 38% volt.¹⁴²

A robbanásveszélyes helyzetet jól mutatja, hogy a nemzetközi tőke – ideértve az egyáltalán nem válogatós orosz és kínai tőkét is – messze elkerüli az országot, Bosznia a permanens válság állapotában rekedt, államszerű működését a nemzetközi segélyek teszik lehetővé. A bemutatott állapotok eredményeképpen nagyarányú a kivándorlás s egyre aggasztóbb mértéket ölt az iszlám radikalizmus jelenléte, a bűnözés, a csempészet és a korrupció.¹⁴³ Bosznia számos nemzetisége egymás ellen bármikor felhasználható és kijátszható, mely a politikai instabilitás állandósulásának legbiztosabb okozója.

Bosznia-Hercegovina esetében valós Európai Uniós közeledési folyamatról nem beszélhetünk. Ennek oka az ország fentebb vázolt helyzetéből következő tény: az Európai Unió számára Bosznia befogadása még a távoli jövőben sem kívánatos és nem is lehetséges. A Bosznia-probléma minden elismert szakértője egyetért abban, hogy a tagjelölt státusz elérésére – melynek előfeltétele számos nagy jelentőségű és a lakosság számára fájdalmas gazdasági és politikai reform bevezetése – legkorábban 2025-ben kerülhet sor, de a reális dátum ennél jóval későbbi.¹⁴⁴

A meglehetősen gyenge központi hatalom gyakorlóit az állam napi működtetése köti le, az Uniós csatlakozás pusztán elvi lehetőség. Bosznia jelen állapotában az európai

¹⁴⁰ Dolenc, Danijela: *Democratic Institutions and Authoritarian Rule in Southeast Europe*. Colchester, University of Essex, 2013. 179. o.

¹⁴¹ Nizich, Ivana: *War Crimes in Bosnia-Herzegovina*. Washington, Helsinki Watch, 2003. 131. o.

¹⁴² Thomson, Wayne C.: *Nordic, Central & Southeastern Europe*. London, Littlefield, 2014. 389. o.

¹⁴³ <http://www.heritage.org/index/country/bosniaherzegovina>

¹⁴⁴ http://ec.europa.eu/enlargement/countries/detailed-country-information/bosnia-herzegovina/index_en.htm

integrációra nem alkalmas, a szerb és horvát tagállamok anyaországukkal való egyesülésre irányuló szándéka nyílt és erőteljes, Bosznia területi egysége elsődlegesen a bosnyák tagállam érdeke csupán.¹⁴⁵

Bosznia-Hercegovina békés felbomlása vagy belháború általi felrobbanása sokkal valószínűbb, mint egyben maradása. S mindaddig, amíg ez a helyzet nem változik, biztosan nem érheti el az Európai Unió tagjelölti státuszt a Balkán-félsziget e sokat szenvedett állama. A mesterséges állam kontinensünk egyik befagyott konfliktusa, melynek megnyugtató megoldására még a távoli jövőben sem látszik lehetőség, eszkalálódása azonban már a közeljövőben lehetséges. Ezzel a nemzetközi közösség, az ENSZ, az Európai Unió és a NATO is tisztában van, emiatt a terület békéjét és nyugalomát biztosító erők kivonását nem tervezik.

4.5. Szerbia

Szerbia 1990 utáni története három, egymástól markánsan elkülönülő szakaszra oszlik: az első szakasz 1990-től 1998-ig, a koszovói háború kitöréséig tart, fő jellemzője Szerbia aktív háborús részvétele. A második szakasz 1998-tól 2000 szeptemberéig, Milosevics bukásáig tart, a koszovói háborút és következményeit foglalja magába. A harmadik szakasz 2000 szeptemberétől napjainkig tart, jellemzője Szerbia háború utáni útkeresése, az európai integráció lassú beindulása, Montenegró önállóvá válása és Jugoszlávia megszűnése. E felosztás egyben a Szerbia délszláv háborúban betöltött szerepét bemutató alfejezet belső tagolását is jelenti.

4.5.1. Szerbia története 1990-től 1998-ig, a koszovói háború kitöréséig

Szerbia Jugoszlávia felbomlási folyamatában betöltött háborús szerepét szakdolgozatom korábbi alfejezeteiben részletesen ismertettem, mivel déli szomszédunk az elhúzódó délszláv konfliktus minden háborújának aktív részese, kezdeményezője volt. Szerbia 1991 kora ősztől egészen 2000 nyaráig folyamatos hadiállapotban volt, az aktív harci cselekmények néhány hónapig szüneteltek csupán. Szerbia Horvátországgal és Boszniával vívott háborúját korábban bemutattam, a harccselekmények, etnikai tisztogatások, mészárlások, üldözések és más háborús bűncselekmények ismertetésének

¹⁴⁵ http://biztpol.corvinueembassy.com/?module=corvinak&module_id=4&cid=80

megismétlése e helyt szükségtelen. Jelen alfejezetben elsősorban Szerbia belpolitikai eseményeit kívánom ismertetni a délszláv háború kirobbanásától a koszovói háború kezdetéig, tekintve, hogy a külpolitikai és nemzetközi események – háborúk, vérengzések NATO-beavatkozás – részletes bemutatása korábban megtörtént.

Szerbia 1991 ősztől lett hadviselő állam, egyben Jugoszlávia teljeskörű jogutóda, az államalakulat örökségének továbbvivője. Macedóniát és Szlovéniát – megvédendő szerb kisebbség hiányában – harc nélkül távozni engedte, Horvátországgal és Bosznia-Hercegovinával azonban véres háborút vívott. A háború első szakaszában erőteljesen érvényesült a jól képzett és lojális szerb tisztikar harctéri tudása illetve a szerb hadsereg technikai fölénye: Szerbia a Jugoszláv Néphadsereg személyi állományával és fegyverzetével támadta meg képzett hadsereggel egyáltalán nem, harci eszközökkel alig rendelkező korábbi tagállam-társait.¹⁴⁶ Jugoszlávia fejlett fegyver- és hadianyag-gyártó kapacitása – ideértve a harcjármű-gyártást is – szinte teljes egészében Szerbia területén helyezkedett el, csakúgy, mint a fegyver- és hadianyag-raktárak legtöbbször, azaz a szerb erők szinte korlátlan utánpótlással rendelkeztek. Mindemellett Belgrád kezében volt a Jugoszláv Néphadsereg légierije, mely fegyvernemmel későbbi ellenfelei egyáltalán nem rendelkeztek. Szerbia politikai vezetőrétege egységesen háborúpárti, a központi hatalom erősen központosított, szilárd s az erőszakos szervezetek által szigorúan ellenőrzött volt. Hagyományosan nacionalista érzelmű lakossága könnyedén a háború mellé volt állítható, melynek bizonyítéka az etnikai tisztogatásokban aktívan részt vevő nagy létszámú szabadcsapatok tartós léte és működése. Ezek együttes következményeként Szerbia megnyerte a Horvátországgal vívott háború első, 1992 végéig tartó szakaszát s győzelemre állt Boszniában egészen az 1995 nyarán kezdődött NATO-beavatkozásig.

Az állam gazdasága a szlovén és a horvát gazdaságnál fejletlenebb, Bosznia gazdaságánál azonban lényegesen fejlettebb volt. Vezetője az 1986 óta Jugoszláviát ténylegesen vezető Szlobodan Milošević, vezető rétege pedig Jugoszlávia másod- és harmadvonalbeli vezetőgárdájának szerb nacionalista érzelmű tagjai voltak.¹⁴⁷ Milošević tudatosan készült a fegyveres konfliktus felvállalására, ennek érdekében sor került a szerb gazdaság és társadalom haditermelésre való átállítására.¹⁴⁸ A háború tényleges kitörését követően azonnal kihirdetésre került a hadiállapot, melynek következtében erőteljesen korlátozták a véleménynyilvánítási- és szólásszabadságot, a széthulló szocialista tömb

¹⁴⁶ Mák Ferenc: Vesztegzár: Jugoszlávia és utódállamai. Samorin, Ratio, 2013. 50. o.

¹⁴⁷ Heka László: Jugoszlávia – ország, amely nem létezik. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 1992. 20. o.

¹⁴⁸ Mesics, Stjepan: Jugoszlávia nincs többé. Budapest, Helikon, 2003. 73. o.

országokban zajló demokratizálódási folyamatok Szerbiában el sem indultak.¹⁴⁹ A hírközlő és kommunikációs csatornák – mint minden szocialista államban – eleve állami kézben voltak, a háborús körülmények között a szerb nacionalizmus, a nemzeti radikalizmus és a háborús uszítás hatékony szócsöveivé váltak a gyakorlatilag korlátlan hatalmat gyakorló Milosevics-rezsim kezében.¹⁵⁰

Ugyanígy nem került sor gazdasági szerkezetváltásra sem. A jugoszláv „honvédő háborút” vívó Szerbia közvetlen állami részvételen alapuló gazdasága egészen a konfliktus végéig lényegében változatlan maradt, klasszikus hadigazdaságként működött.¹⁵¹ A nemzetközi közösség a délszláv háború kezdetén előbb fegyver-, majd szinte mindenre kiterjedő embargót hirdetett Szerbia ellen illetve bojkottálták a Szerbiával való kereskedést is.¹⁵² Ennek következtében a klasszikus hadigazdaság rövid idő alatt hiánygazdasággá alakult, Szerbiában az alapvető árucikkek is hiányoztak: nem volt üzemanyag, gyógyszer, számos élelmiszer, gépalkatrész, a hiánycikkekre hatósági árat vezettek be, mellyel párhuzamosan azonnal kialakult a nagyarányú feketepiac. Ennek ellenére Szerbia nem omlott össze, sőt a korlátozások miatt megnehezülő élet – a háborús propagandával párosulva – magasabbra szította a nacionalizmus tüzét. Mindemellett virágzott az állam által túrt és támogatott csempészet, növekedett a korrupció és a nepotizmus, melyek mindegyike furcsa módon az állam működőképességének fenntartását és a háború folytatását szolgálta.

Szerbia rövid idő alatt zárványállammá vált, a hadigazdaság és a társadalom háborús helyzetének állandósulását a jogi környezet változatlansága biztosította: Szerbiában 1991 ősztől megszűnt a jogfejlődés, az ország jogrendje és jogrendszere rövid idő a legelavultabbak egyikévé vált Európában.¹⁵³ Szerbiában a háborús körülmények hatására megszűnt az európai mércével mért jogbiztonság, a jogi érdekek érvényesítésének képessége a központi hatalommal ápolt jó viszonyon alapult, a hatalom pedig – hivatkozva a hadiállapotra – még saját törvényeit sem tartotta be. A Milosevics-rezsim alatt kiépült, megerősödött és meggyökeresedett az abszolút állam, mely állampolgárait legfeljebb hadianyagként vette számításba, az állampolgár elsősorban élőerő volt s legutolsó sorban jogalany. A hadköteles állampolgárok egy része azonban vonakodott fegyvert fogni és harcba vonulni, a bevonulást megtagadó hadköteleseket jellemzően erőszakkal elhurcolták vagy agyonlőtték, Szerbiában a délszláv felbomlási ideje alatt katonai statáriális bíraskodás

¹⁴⁹ Mák Ferenc: Vesztegzár: Jugoszlávia és utódállamai. Samorin, Ratio, 2013. 58. o.

¹⁵⁰ <http://mno.hu/hatarontul/propagandara-hasznaltak-a-szerbek-a-centenariumot-1234646>

¹⁵¹ <http://www.heritage.org/index/country/serbia>

¹⁵² http://mult-kor.hu/20131001_cia_a_szerbek_a_szankciok_ellenere_sem_fordultak_milosevic_ellen

¹⁵³ Heka László: A szláv államok jogrendszerei. Szeged, Jatepress, 2014. 228. o.

működött.¹⁵⁴ A külföldre menekült behívottakat távollétükben ítélték halálra dezertálás miatt, főbenjáró bűnüket gyakran Szerbiában maradt családtagjaikon torolva meg. Mint látható Szlobodan Milosevics állama nem csak ellenségeivel és nem szerb nemzetiségű lakosságával, hanem szerb nemzetiségű állampolgáraival sem bánt kesztyűs kézzel.

A jogi és ezen keresztül a gazdasági helyzetet jól jellemzi, hogy déli szomszédunkban az üzemanyagok jövedéki adóját 2002-ben, a dohányárak jövedéki adóját 2003-ban, az általános forgalmi adót 2004-ben, a személyi jövedelemadót 2007-ben vezették be, egészen 2010-ig nem volt internet- és mobiltelefon-szolgáltatás.¹⁵⁵ Addig ezek az adónemek nem léteztek, az állam bevételeit a közvetlen gazdasági részvétel biztosította. A Milosevics-rezsim alatt Szerbiát elkerülte a tőke, mely érdekében mindent megtettek az állam vezetői, mivel politikai hatalmukat így tudták gazdasági eszközökkel fenntartani és maximálni: az élelmiszer-, kávé- és dohánykereskedelem állami monopólium volt, melynek gyakorlását saját klientúrájának engedélyezte a központi hatalom.¹⁵⁶ Következésképp a kereskedők elemi érdeke volt a rezsimhez fűződő jó viszony fenntartása s mivel relatív jólétük a rezsim létezéséhez volt kötve, érdekeltté váltak a rezsim fenntartásában is. A Milosevics-rezsim vitathatatlan eredménye, hogy ebben a helyzetben is meg tudta őrizni az ország működőképességét, Szerbiában nem alakult ki káosz, sőt a társadalom és gazdaság erőit a háborús erőfeszítésekre tudta koncentrálni. A központi hatalom erejét és társadalmi elismertségét mutatja az a tény is, hogy Milosevics és körének hatalma a NATO beavatkozás miatt elszenvedett boszniai kudarc és az ezt követő Dayton-i Békeszerződés valamint a Krajina-i Szerb Köztársaság felszámolását követően sem ingott meg.¹⁵⁷ Sőt az elszenvedett vereségek a nacionalizmus és a külföld-ellenesség nagyarányú növekedéséhez vezettek. Ezt meglovagolva Milosevics 1997-ben egy közjogi trükk eredményeképpen - Szerbia alkotmányos rendelkezéseit megkerülve – Jugoszlávia elnökévé választotta magát, azaz 6 háborús esztendő, számtalan baj és nehézség, nagyarányú veszteségek és katonai vereségek ellenére sikerült hatalmát megtartania.¹⁵⁸ Hatalmának teljes időszaka alatt elnyomta Szerbia minden kisebbségét, így a vajdasági magyar kisebbséget is.

¹⁵⁴ http://biztpol.corvinueembassy.com/?module=corvinak&module_id=4&cid=80

¹⁵⁵ <http://www.origo.hu/nagyvilag/20100310reformokat.html>

¹⁵⁶ <http://www.spiegel.de/politik/ausland/serbien-ex-sprecher-von-milosevic-ist-neuer-regierungschef-a-846840.html>

¹⁵⁷ <http://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/4344>; <http://www.handelsblatt.com/politik/international/balkan-staat-serben-fuer-aufloesung-von-bosnien-herzegowina/9486642.html>

¹⁵⁸ Az 1990-es szerb alkotmány rendelkezései értelmében azonos személy legfeljebb két cikluson keresztül lehet Szerbia elnöke. A mindaddig formális, valódi hatalommal nem rendelkező jugoszláv elnök mandátumának megszerzésével Milosevics biztosította hatalmát. Heka László: A szláv államok jogrendszerei. Szeged, Jatepress, 2014. 238. o.

A milosevicsi Szerbia külpolitikájára is rányomta bélyegét a háború és a nemzeti sovinizmus: az ország egyetlen szomszédos állammal sem ápolt jó viszonyt, az ellenségeinek segítséget nyújtó országokat és szervezeteket rendszeresen katonai válaszcsoportokkal fenyegette meg.¹⁵⁹ Mindemellett Szerbia a délszláv háborút magányos államként harcolta végig, ugyanis Oroszország, tradicionális történelmi szövetségese, éppen saját átalakulásával és volt elfoglalva, következésképpen sem katonai, sem pénzügyi segítséget sem nyújthatott, sőt a Jelcin vezette állam a politikai támogatással sem bánt bőkezűen.¹⁶⁰ Ennek következtében Szerbia az „önerőre támaszkodás” észak-koreai példáját követte, igyekezett mindent maga megtermelni és előállítani illetve kijátszani a gazdasági embargót.

Mindezek ellenére a háború költségei rendkívüli mértékben megterhelték a szerb gazdaságot és lakosságát, a szerb társadalom 1995-re – a katonai sikerek ellenére is –, a kifáradás jeleit kezdte mutatni, a hadigazdaság pedig alapvető működési zavarokkal küzdött. A Dayton-i Békeszerződés megkötése emiatt nem okozott belső feszültséget és politikai zavart, sőt megkötése paradox módon a központi hatalom legitimitását erősítette: a Dayton-i „oktrojált” Békeszerződés a Boszniában katonailag vitathatatlanul győztes Szerbia NATO által történt megtámadása következtében került megkötésre, Szerbiát nem Horvátország és Bosznia szövetsége győzte le, hanem az ellene összefogott külföldi államok összessége, élükön az USA-val.¹⁶¹ Következtetésképp Szerbia győztesnek tekinthette és tekintette magát, a katonai vereség és kudarc ellenére is. A Dayton-i Békeszerződés eredményeképpen Jugoszlávia Szerbia és Montenegró szövetségéből állt csupán.

Az állami eszközökkel szított nacionalizmust tovább növelte az a tény, hogy 1995-ben kezdte meg működését a hágai Nemzetközi Bíróság, mely a Szerbiában nemzeti hősnek számító főtisztek és politikai vezetők kiadatását követelte, közöttük a hivatalban lévő elnökét, Szlobodan Milosevicsét is.¹⁶² A világ közvéleménye a Boszniában és a Krajinai Szerb Köztársaságban elkövetett embertelenségek és háborús bűnök miatt egységesen ítélte el Szerbiát, mely tovább növelte az idegen- és külföld-ellenességet. A szerb fegyveres erők által elkövetett borzalmak feltárását nem kísérte Szerbia ellenfelei által sérelmükre

¹⁵⁹ A Horvátországnak nyújtott segítség miatt Milosevics hazánkat is több ízben rakétatámadásokkal fenyegette meg, a bosnyák, horvát és magyar menekültek befogadása miatt pedig a vajdasági magyarokon tombolta ki dühét a szerb közhatalom. <http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/1999/ht-1999-1-3.html>

¹⁶⁰ http://archivum.hvg.hu/article/199824Milosevics_ellenall.aspx

¹⁶¹ Mesics, Stjepan: Jugoszlávia nincs többé. Budapest, Helikon, 2003. 81. o.

¹⁶² <http://www.origo.hu/nagyvilag/20000920milosevics.html>

elkövetett embertelenségek és háborús bűnök feltárása, következésképp a szerb nemzet joggal érezhette áldozatnak és bűnbaknak magát.¹⁶³ E helyzet folyományaként került sor a szerb állam és a Nemzetközi Törvényszék meglehetősen egyoldalú együttműködésére: Szerbia örömmel és részletesen tájékoztatta a Törvényszéket a szerbek ellen elkövetett etnikai tisztogatásokról és más háborús bűnökről – de csak arról.¹⁶⁴

Válaszként a Nemzetközi Törvényszék működésére, a szerb katonai bíróságok a szerbek elleni bűncselekmények elkövetése miatt számtalan prominens személyt ítélték halálra távollétükben, többek között Izletbegovicsot, Tudjmant, Bill Clinton amerikai elnököt, a NATO és az ENSZ főtitkárát illetve a hágai Nemzetközi Törvényszék elnökét.¹⁶⁵ Elítélésüket követően Szerbia nemzetközi körözést és elfogatóparancsot bocsátott ki ellenük, melyet egyetlen állam sem vett figyelembe. A távollévő és nyilvánvalóan elfoghatatlan vádlottak ellen vezetett nyilvános kirakatpercek – ahol a vádlottakat szalmabábok képviselték – rendkívül sokat ártottak Szerbia nemzetközi megítélésének, az igazságszolgáltatás nyilvános kifigurázása és megcsúfolása minden másnál jobban mutatta a milosevicsi Szerbia megdöbbentő közállapotait.¹⁶⁶ Súlyos bűnökkel vádolt vezetőit a Milosevics-rezim nem adta ki, sőt nemzeti hősöknek kijáró anyagi és erkölcsi elismerésben részesítette őket. Ide tartozott a Bosznia-Hercegovinai Szerb Köztársaság volt vezetője, a Miloseviccsel meglehetősen rossz viszonyban lévő Radovan Karadzics is.

Szerbia a délszláv háború kitörését követően a területén élő kisebbségeket méginkább elnyomta, felszámolta a két korábbi autonóm tartomány, a magyarok lakta Vajdaság és az albán többségű Koszovó széles körű korábbi autonómiáját.¹⁶⁷ Tette ezt annak érdekében, hogy a Krajina-konfliktus területén való megisméltődésének elejét vegye. Belgrád döntésének értelmében a két autonóm tartomány közvetlen központi irányítás alá került, a hadiállapotban lévő állam esetében ez a katonai hatalomgyakorlás és közigazgatás bevezetését jelentette. Vajdaság esetében az erőteljes katonai jelenlétnek nem volt valódi oka, a tartomány megfélemlített lakossága nem lépett fel Szerbia ellen, a hadköteles korú férfiak közül azonban sokan Magyarországra menekültek. A koszovói események ismertetésére – fontosságukra tekintettel – önálló alfejezetben kerül sor.

¹⁶³ <http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/1999/ht-1999-1-3.html>

¹⁶⁴ A hágai Nemzetközi Törvényszék a szerb adatok és információk alapján vonta felelősségre Ante Gotovina horvát tábornokot s a mindaddig ismeretlen bosnyák Nasszer Orics ezredest, Srebrenica védőjét illetve kezdte meg az Izletbegovics és Tudjman elleni per előkészítését, melyre haláluk miatt nem került sor. http://hvg.hu/vilag/20080710_hagai_birosag_belgrad/

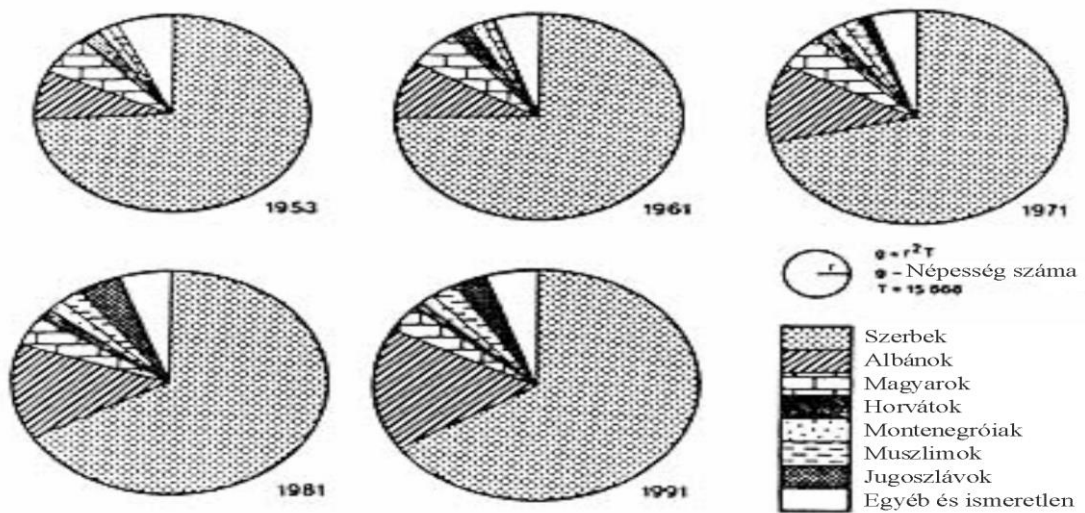
¹⁶⁵ <http://edition.cnn.com/ALLPOLITICS/stories/1999/05/13/clinton.kosovo/>

¹⁶⁶ <http://warandlaw.homestead.com/files/lawsviol.html>

¹⁶⁷ Szabó László: A koszovói válság néhány aspektusa. Budapest, Magyar Külügyi Intézet, 2000. 26. o.

4.5.2. Szerbia története 1998-tól 2001-ig, a koszovói háború és következményei

A Koszovó-konfliktus közvetlenül Tito halálát követően vált nyilvánvalóvá, azaz még a kommunista Jugoszlávia utolsó éveiben sürgős megoldást igénylő problémává vált. A szerb történelemben fontos szerepet betöltő Koszovó – a szerb őstörténet szerint a terület a szerb nemzet bölcsője, egyben itt zajlott le a híres rigómezei csata a török és a szerb erők között – lakosságán belül az albán nemzetiségűek aránya az 1970-es évek végére meghaladta a 80%-ot s arányuk azóta is növekszik.¹⁶⁸ A koszovói szerb nemzetiségű lakosság lakóhelyén, a szerb nemzet bölcsőjében abszolút kisebbségbe került, de Szerbia egészében is csökkent a szerb népesség aránya.

Forrás: Radovanovic, Svetlana: Demographic Growth and Ethnodemographic Changes in the Republic of Serbia. Source: The Serbian Questions in The Balkans. University of Belgrade, publisher - Faculty of Geography, Belgrade 1995. 207. o.

5. ábra

Szerbia népességének nemzetiségi megoszlásának változásai 1953 – 1991

Mint látható, a szerb népesség aránya látványosan csökkent, míg az albánoké jelentősen nőtt, 1953-as bázissal számítva 38 év alatt 190%-os volt az albán népesség arányának növekedése. A szerb nemzetet tehát hosszabb távon az a veszély fenyegette, hogy

¹⁶⁸ <http://www.balkan.hu/koszovo.php>

kisebbségbe kerül saját hazájában, ahogy Koszovóban is történt. Ugyanis Szerbia minden más kisebbségének létszáma és aránya erősen csökkent a vizsgált időszakban.

A pravoszláv keresztény vallású szerbek és a szunnita mohamedán vallású albánok együttélése történelmi viszonylatban sem volt problémamentes, a vallási-etnikai-kulturális konfliktus 1986-ban manifesztálódott először. Szlobodan Milosevics politikusi karrierjének is fontos állomása Koszovó, a többségben lévő albán kisebbség elleni határozott fegyveres fellépésnek köszönhető sokáig kitartó népszerűségét a későbbi szerb és jugoszláv államelnök. A nagyszerb nacionalizmus egyik megkérdőjelezhetetlen alaptézise szerint Koszovó Szerbia elidegeníthetetlen része – mely területen az albánoknak semmi keresnivalójuk nincs - s mint ilyen, önmagában véve is a szerb nemzetpolitikát befolyásoló tényező.

A koszovói albán-szerb konfliktus 1990-ben, a délszláv háború kitörésének előestéjén lépett a korábbinál aktívabb szakaszába: az autonóm tartományon belüli többségben lévő albán kisebbség és a kisebbségben lévő szerb többség szembenállása az albán kisebbség és a szerb állam közötti konfliktussá eszkalálódott.¹⁶⁹ A Horvátország és Bosznia-Hercegovina elleni háborúra készülő Szerbiának létérdeke volt saját hátsó udvarának biztosítása, emiatt Milosevics felszámolta Koszovó széleskörű autonómiáját, a terület közvetlenül Belgrád irányítása alá került, a központi hatalmat a Jugoszláv Néphadsereg fegyveres ereje biztosította és tartotta fenn.¹⁷⁰ Válaszlépésként Koszovó 1990-ben kikiáltotta függetlenségét, mely nemzetközi visszhang nélkül maradt – egyetlen ország sem ismerte el –, Szerbia pedig 1991 őszére gyakorlatilag megszállta Koszovót, a megszállás és elnyomás egészen a Milosevics-rezsim végéig kitartott.¹⁷¹ A szerb erők üldözték az albán kisebbség tagjait, Szerbia területéről való kiűzésükre törekedtek. A jelentős számbeli fölényben lévő és hagyományosan összetartó albán lakosság azonban ellenállt az üldözéseknek, a lakosság tömegei nem hagyták el lakóhelyüket, Ibrahim Rugova vezetésével passzív ellenállásba kezdtek.¹⁷² Sokkal inkább a szerb lakosság menekült, mivel nem érezte biztonságban magát a szerb hadsereg erőteljes jelenléte ellenére sem.

¹⁶⁹ http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2000/2_4.html

¹⁷⁰ Milosevics mindemellett még nyilvánosan meg is alázza az albán nemzetiségű koszovói lakosságot: az akkorra mindössze formális címmé degradált koszovói elnöki tisztséget egy albán származású, gyenge értelmi képességű, mentálisan zavart, analfabéta öregemberrel töltötte be, a parlament és kormány nyilvános, a tv és a rádió által közvetített ülésein rendszeresen kegyetlenül kifigurázta és kigúnyolta. Elhíresült mondata szerint: „Látjátok, ilyenek az albánok. A kutyák is különbek náluk.” Erre a kijelentésre a koszovói elnöki tisztség betöltője idétlenül mosolygott, bólogatott és hajlongott. Szabó László: A koszovói válság néhány aspektusa. Budapest, Magyar Külügyi Intézet, 2000. 37. o.

¹⁷¹ Buckley, Mary-Cummings, Sally: Kosovo: Perceptions of War and Its Aftermath. London, Lexington, 2001. 13. o.

¹⁷² <http://www.theguardian.com/news/2006/jan/23/guardianobituaries.balkans>

Ennek következtében paradox módon méginkább növekedett az albán többség aránya, egyben kiépült a szerb intézményrendszerrel független albán intézményrendszer, azaz kialakult minden nagyarányú társadalmi konfliktus megbízható kísérőjelensége: a kettős hatalom.¹⁷³ A feszültséget nagyban fokozta az, hogy az albánok a hagyományos mohamedán szervezeteket építették ki, mely magával vonta a szekularizált, mohamedán- és albánellenes szerb központi hatalom megtorlását.

Az üldözés és elnyomás az albán lakosság radikalizálódásához vezetett, melyhez a Dayton-i Békeszerződés is nagymértékben hozzájárult, mivel Koszovó sorsáról és státuszáról egyáltalán nem rendelkezett.¹⁷⁴ 1997 tavaszára megalakult a Koszovói Felszabadítási Hadsereg, melyet az albán anyaállam pénzügyi- és harceszközökkel támogatott. A Felszabadítási Hadsereg támadást indított a szerb központi hatalom képviselői és a szerb lakosság ellen, mely maga után vonta az éppen nem háborúzó szerb hadsereg válaszcsapását: a harcok első napjaiban a szerb erők lemészárolták Izbica falu szinte teljes lakosságát, agyonlőttek 83 embert, köztük sok nőt és gyermeket is.¹⁷⁵ Ennek hatására az albán erők a szerb hatalom minden rendű és rangú képviselője ellen harcot hirdettek, legyen az államigazgatásban dolgozó tisztségviselő, tanár vagy óvónő. A szerb erők pedig – a jól bevált gyakorlat szerint – hozzáláttak a terület etnikai megtisztításához, az albán lakosság szisztematikus elűldözéséhez. Ez azonban – tekintettel az albán lakosság létszámára – az addigi eszközökkel kivitelezhetetlennek bizonyult, a koszovói albán lakosság és hadsereg Albániából és Boszniából kapott segítséget.¹⁷⁶ A harcok eredményeképpen kialakult a koszovói albánok menekülthulláma, melynek létszáma beavatkozásra készítette a NATO-erőket: közvetlen légicsapásokkal fenyegették meg Szerbiát. A fegyveres konfliktus ennek ellenére folytatódott, minek hatására megközelítőleg 500.000 koszovói albán menekült a szomszédos Macedónia területére, az általuk generált másodlagos konfliktust a 3.2. alfejezetben ismertettem.

Megjegyzem, hogy ekkorra a szerb-montenegrói viszony is megromlott – Montenegró nem támogatta és elítélte Milosevics koszovói hadműveleteit, melyre Belgrád kereskedelmi embargó bevezetésével válaszolt - a szerb hadsereg és a montenegrói rendőrség között

¹⁷³ http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2000/2_4.html

¹⁷⁴ Dolenc, Danijela: *Democratic Institutions and Authoritarian Rule in Southeast Europe*. Colchester, University of Essex, 2013. 185. o.

¹⁷⁵ <http://www.origo.hu/nagyvilag/19990623ismeretlen.html>

¹⁷⁶ Bosznia-Herzegovinából Koszovóba mentek harcolni a rettegett mudzsahedin-harcosok s számos olyan bosnyák is, aki bosszút akart állni a szerb államon és lakoságon. A boszniai háború bosnyák parancsnokai is beálltak a Koszovói Felszabadítási Hadsereg zászlaja alá. Következésképp Szerbia Koszovóban nem saját szakadár tartományával, hanem azon túlmenően két állammal harcolt. http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2000/2_4.html

kevés híján fegyveres konfliktusra került sor.¹⁷⁷ Montenegró lakossága egyre erősebb vágyat érzett a veszélyes és kiszámíthatatlan társállamtól való elszakadásra. 1999 és 2000 között a két állam közötti feszültség intenzíven növekedett, a szerb-montenegrói háború kirobbanására a Milosevics-rezsim bukása következtében nem került sor.

Koszovóban a harcok 1999-ben is tovább folytak, ily módon a NATO-erők megtették az előkészületeket a Szerbia elleni légitámadások megindítására, Milosevics pedig elrendelte a Koszovó elleni totális háborút: a szerb hadsereg teljes erejével – légierő, tüzérség, gyalogság, páncélos egységek - támadta a tartomány egészét, nem csak a katonai objektumokat, hanem a civil lakosságot és a tartomány infrastruktúráját is.¹⁷⁸ A szerb támadás arányaira jellemző, hogy szinte minden bevethető katonai erőt Koszovóba irányítottak, a küszöbön álló NATO-támadás előestéjén maga Szerbia katonai értelemben védtelen maradt. A szerb hadsereg támadása eredményeképpen szinte teljesen megsemmisült Koszovó infrastruktúrája, kárt szenvedett a lakóházak többsége, megsemmisült a Koszovói Felszabadítási Hadsereg nagyrésze s több tízezer albán nemzetiségű szerb állampolgár vesztette életét.¹⁷⁹ A támadást kivitelező katonai vezetők elsődleges szándékával ellentétben a koszovói albán lakosság nagy többsége azonban nem menekült el. Ennek oka a támadók által elkövetett katonai-logisztikai hiba volt: az eleve fejletlen infrastruktúra tönkretétele akadályozta meg a civil lakosság tömeges elmenekülését, egyszerűen nem állt módjukban elmenekülni.

A nagyarányú, heves és embertelen szerb támadást a 1999. március 24.-én megindított NATO-légicsapások sem szakították meg, egészen június 9.-ig tartott.¹⁸⁰ A NATO-légicsapások ezúttal közvetlenül érintették Szerbiát, a NATO-erők erőműveket, ipari üzemeket, katonai raktárakat, laktanyákat és közlekedési csomópontokat támadtak, az elavult harceszközökkel rendelkező szerb hadsereg érdemi védekezésre nem volt képes. Szerbia elveszítette a NATO-val vívott háborút, 1999. június 9.-én a szerb haderő kivonult Koszovóból, a következő napon Koszovó ENSZ-védnökség alá került.¹⁸¹ A szerb hadsereg távozásával visszatértek a menekültek s az albán lakosság Koszovó szerb nemzetiségű lakossága ellen indított támadást. A rendezetlen státuszú terület rendjét biztosító nemzetközi haderő – KFOR – bevonulásáig az albán fegyveres erők vérengzésekkel kísért

¹⁷⁷ Nógrádi György: Koszovó: a délszláv háború újabb fejezete. HVG, 1999, 30. szám. 43. o.

¹⁷⁸ <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=5572>

¹⁷⁹ http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2000/2_4.html

¹⁸⁰ <http://epa.oszk.hu/00800/00804/00033/2616.html>

¹⁸¹ Buckley, Mary-Cummings, Sally: Kosovo: Perceptions of War and Its Aftermath. London, Lexington, 2001. 36. o.

etnikai tisztogatást végeztek a szerb kisebbség sérelmére, minek következtében az eleve alacsony arányú szerb kisebbség szinte teljesen megszűnt – a szerb kisebbség Szerbiába vagy Bosznia-Hercegovinai Szerb Köztársaság területére menekült -, Koszovó homogén albán lakosságú területté vált.¹⁸²

Ezt követően Koszovó megkezdte államszerű működését, a nemzetközi közösség pedig megnyugtató megoldást keresett a Koszovó-problémára: Koszovó Szerbiától való elszakadásának és Albániához való csatlakozásának elismerése veszélyes precedens teremtett volna a többségi államtól elszakadni vágyó területek és nemzetiségek számára.¹⁸³ Az eleve fejletlen s a szerb hadsereg támadása következtében romokban heverő Koszovót első kormánya több-kevesebb sikerrel építette újjá, a szerb támadást azonban a terület a mai napig sem heverte ki.¹⁸⁴ Koszovó státusza sokáig rendezetlen maradt, mely távol tartotta a befektetőket, a gazdasági teljesítőképesség helyett a szervezett bűnözés, a korrupció és a csempészet növekedett jelentősen. Utóbbi virágzását éppen Koszovó rendezetlen státusza okozta: Koszovó Szerbiához már nem, Albániához még nem tartozott s önálló állam sem volt, ily módon egyetlen csempészet elleni nemzetközi egyezménynek sem volt tagja. Koszovóra nemzetközi jogi értelemben hosszú ideig nem vonatkoztak törvények, ráadásul Szerbia hosszú ideig nem fogadta el Koszovó önállóságát – saját szakadár tartományának tekintette -, emiatt a szerb-koszovói határon a szerb határőrizeti és vámügyi rendszer sem épült ki.¹⁸⁵ Koszovóból Szerbiába akadálytalanul áramolhatott bármilyen áru, legyen az fegyver, drog vagy csempészáru, mely Szerbián keresztül haladt Nyugat-Európa országai felé.

Koszovó függetlenségét 2008. február 27-én kiáltotta ki - ezzel pusztán szentesítette a majdnem egy évtizede fennálló helyzetet -, melyet az Európai Unió tudomásul vett, de nem ismert el, az elismerés kérdését a tagállamok döntési körében hagyta.¹⁸⁶ Ennek következtében az Unió tagállamainak nincs közös Koszovó-álláspontja, a tagállamok nagy többsége – 23 tagállam, köztük hazánk – azonban elismerte Koszovó független állam voltát.¹⁸⁷ Koszovó 2008 óta a kvázi független államok útját járja, biztonságát a nemzetközi haderő szavatolja, mivel Szerbia a mai napig nem ismerte el és vélhetően még hosszú ideig

¹⁸² Dolenc, Danijela: *Democratic Institutions and Authoritarian Rule in Southeast Europe*. Colchester, University of Essex, 2013. 190. o.

¹⁸³ Szabó László: *A koszovói válság néhány aspektusa*. Budapest, Magyar Külügyi Intézet, 2000. 42. o.

¹⁸⁴ http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2000/2_4.html

¹⁸⁵ Buckley, Mary-Cummings, Sally: *Kosovo: Perceptions of War and Its Aftermath*. London, Lexington, 2001. 64. o.

¹⁸⁶ <http://www.jogiforum.hu/hirek/17417>

¹⁸⁷ Blutmann László: *Az Európai Unió joga a gyakorlatban*. Budapest, HVG-ORAC, 2013. 70. o.

nem is fogja. Az elmaradott agrárgazdasággal rendelkező Koszovó továbbra is fejletlen és koldusszegény, a munkanélküliségi ráta tartósan meghaladja a 70%-ot, a demokratikus intézmények gyökértelenek és gyengék, az államigazgatás rendkívül korrupt, a csempészet továbbra is virágzik, a szervezett bűnözés pedig biztonságos hátországának és utánpótlásbázisának tekinti Európa legfiatalabb államát.¹⁸⁸ A bemutatott nehézségek következtében egyre nagyobb teret hódít az iszlám radikalizmus, a helyzet hosszútávon robbanásveszéllyel fenyeget.

A NATO-beavatkozás és a koszovói háború dicstelen lezárását követően megkezdődtek a Milosevics-rezsim végnapjai. A szerb társadalom belefáradt a csaknem egy évtizede folyó szakadatlan háborúba, a hadsereg megszűnt létezni, a gazdaság és az infrastruktúra romokban hevert, a lakosság életét gazdasági embargó nehezítette meg s mindemellett Szerbia szövetségesek nélküli pária-állammá vált, segítséget és támogatást külföldről sem remélhetett.¹⁸⁹ Mindezekon túlmenően a társadalom a Milosevics-rezsim foglyának érezte magát, az önkényes és antidemokratikus hatalomgyakorlást már nem lehetett a háborús helyzettel magyarázni és fenntartani. Szerbia sokat szenvedett és sok szenvedést okozott népe megalégtelte a háborút és megalégtelte Milosevicset. A nacionalizmus és a nemzeti radikalizmus társadalmi mozgatóerőként való felhasználásának lehetősége is megszűnt, Koszovó elvesztése miatt a lakosság nem kívánt újra mészárszékre menni Milosevics és körének vezetésével. Szerbia lakossága a 2000 szeptemberében - forradalmi körülmények között - tartott elnökválasztáson Vojiszláv Kostunicának szavazott bizalmat, ezzel lezárult Szlobodan Milosevics negyed évszázados uralma.¹⁹⁰ 2001 áprilisában Belgrádban letartóztatták s a szerb megbékélési- és európai integrációs folyamatok nyitányaként júniusban kiadták a hágai Nemzetközi Bíróságnak.¹⁹¹ E bátor és szimbólumértékű tettel kezdte meg Szerbia Milosevics örökségének felszámolását s egy teljesen új alapokon működő, demokratikus Szerbia megteremtését. Milosevics vereségével egyidejűleg jelentkezett az európai integráció hagyományos alternatívája: a Szovjetunió széthullását kiheverő putyini Oroszország, mely az európai államok közül egyetlenként helyezkedett Szerbia álláspontjára Koszovó kérdésében s menedékjogot ajánlott a hatalmát veszített Milosevicsnek.¹⁹²

¹⁸⁸ Dolenc, Danijela: *Democratic Institutions and Authoritarian Rule in Southeast Europe*. Colchester, University of Essex, 2013. 204. o.

¹⁸⁹ <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=40822>

¹⁹⁰ <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/711109/Vojislav-Kostunica>

¹⁹¹ http://magyarnarancs.hu/belpol/milosevic_hagaban_nincs_visszaut-62523

¹⁹² Milosevics családja Oroszországban kapott menekültstátuszt, a 2006-ban hágai őrizetében elhunyt egykori szerb elnök családtagjai máig is Moszkvában élnek. http://hvg.hu/vilag/20120119_milosevics_rokonai/

4.5.3. Szerbia története 2001-től napjainkig, Montenegró függetlenné válása

A 2000 szeptemberében jugoszláv köztársasági elnökké választott Vojislav Kostunica a parlamenti többséget szerzett Demokrata Párt elnökét, Zoran Gyinyicset nevezte ki miniszterelnöknek. A két Európa-párti politikus együttesen kezdte meg a Milosevics-rezsim örökségének felszámolását. Nehéz örökséget vettek át, Szerbia addigra a gazdasági és pénzügyi összeomlás szélére került s a szerb társadalmat egyszerre sújtotta a múlt és a jelen: a háborús sebek, sérelmek és szenvedések mellett megkezdődött a hadigazdaság civil gazdasággá és az államszocialista alapon szervezett gazdasági modell piacgazdasággá alakításának fájdalmas folyamata, azaz átalakult és átstrukturálódott a szerb gazdaság egésze. Az évtizede tartó gazdasági embargó következtében az eleve nem túlságosan fejlett szerb gazdaság végletesen elmaradt, még a valaha világszínvonalú fegyvergyártás is elavulttá vált. A gazdaság gyökeres átalakítása egyben modernizációt is jelentett, a NATO-légicsapások által romba döntött termelőegységek közül csak a profit realizálásra képes kapacitások újjáépítését támogatta az állam. E döntés következtében a munkanélküliség jelentősen megemelkedett, melyet tovább növelt a veszített háborúk természetes kísérőjelensége: a hiperinfláció. A jugoszláv dinár dollárhoz viszonyított árfolyama nagyon gyorsan romlott, minek következtében a bérből és fizetésből körében általánossá vált a szegénység és a nyomor.¹⁹³ Mindezek együttesen eredményezték a központi hatalom meggyengülését, a bűnözés – különösen a szervezett bűnözés – nagyarányú növekedését, a korrupció elburjánzását és a koszovói nyitott határ következtében Szerbiában is virágzott a csempészet. A szerb állam 2001 és 2004 között a háború utáni káosz és zűrzavar képét mutatta.

Mindemellett a Milosevics-rezsim szélsőséges nacionalista propagandájának későbbi utóhatásaként a szerb társadalom nagy része meglehetősen erőteljes ellenérzésekkel viseltetett a külföld irányában, azaz a központi hatalomnak kiterjedt és hatékony ellenpropagandát kellett volna folytatnia.¹⁹⁴ Ezt azonban megakadályozta az, hogy a mindennapok átalakulás fokozta nehézségeinek hatására Milosevics rövid idő alatt a szerb érdekeket mindenek felett érvényre juttató, de legalábbis azt megkísérlő karakán államférfivé, a Nemzetközi Törvényszéknek való átadását követően nemzeti hőssé vált. A külfölddel és az Európai Unióval kapcsolatos ellenérzéseket táplálta a szerb háborús bűnök

¹⁹³ <http://www.napigazdasag.hu/cikk/17107/>

¹⁹⁴ Dolenec, Danijela: *Democratic Institutions and Authoritarian Rule in Southeast Europe*. Colchester, University of Essex, 2013. 207. o

felderítésére és a felelősök megbüntetésére irányuló hágai szándék is, mivel Szerbia katonaviselt népe úgy érezhette, hogy ellene folyik hajtóvadászat.

Szerbia Milosevics utáni első kormánya igyekezett végrehajtani vállalt feladatát, azaz elindítani Szerbiát az európai integráció hosszú és rögös útján. Az integráció megkezdése érdekében számos esetben nagyarányú kompromisszumot kötött, a társadalmi elégedetlenség azonban fokozatosan növekedett, Gyíngyics kormánya rövid idő alatt rendkívül népszerűtlenné vált. Szerbia háborúban kifáradt s a rendkívül gyors ütemű, nagyarányú és kényszerű átalakulás körülményei között élő népe a Milosevics utáni államvezetőkől is kiábrándult. A helyzet robbanásveszélyességének és a központi hatalom gyengeségének kiáltó bizonyítéka volt a 2003 márciusában Zoran Gyíngyics miniszterelnök ellen elkövetett merénylet: a hivatalban lévő szerb miniszterelnököt fényes nappal lőtték agyon. A merénylet következtében Szerbiában ismét rendkívüli állapotot vezettek be, mely a gyakorlatban alig különbözött az egy évtizeden át tartó hadiállapottól.¹⁹⁵

Ugyanebben az évben nevet változtatott a mindaddig Jugoszláviának nevezett államalakulat, mely ekkorra már mindössze Szerbia és Montenegró meglehetősen laza szövetségéből állott: az új elnevezés Szerbia és Montenegró lett.¹⁹⁶ 2003 meglehetősen érdekessége volt Vojislav Seselj csetnikvajda hágai utazása: a délszláv háború háborús- és emberiségellenes bűntettekkel vádolt csetnikvezére önként állt a Nemzetközi Törvényszék rendelkezésére, mely megérkezése után azonnal előzetes letartóztatásba helyezte.¹⁹⁷ E lépésével az egyik legnépszerűbb emberré vált Szerbiában, az általa alapított és elnökölt Szerb Radikális Párt pedig a legtöbb voksot – 33%-ot - kapta a 2007-ben tartott parlamenti választásokon. Önmagában azonban a radikális párt nem volt kormányképes s a parlamentbe jutott pártok egyike sem tekintette koalíciós partnernek, Seselj vajda pártja emiatt legtöbb mandátumot kapott pártként ellenzékbe kényszerült. A szerb politikai élet e sajátossága azóta minimális mértékben változott.

A meggyilkolt Zoran Gyíngyicset az ugyancsak integráció-párti Borisz Tadic követte, elnöksége alatt Szerbia gazdasága lassú növekedési pályára állt.¹⁹⁸ A szerb politikai élet

¹⁹⁵ <http://hvg.hu/itthon/0000000004B33AC/>

¹⁹⁶ A további együttműködéstől vonakodó, önállósági törekvéseit nyíltan hirdető Montenegró a nagyarányú nemzetközi nyomás hatására nem szakadt el azonnal Szerbiától. Szerbia maga sem számított hosszabb távú együttműködésre, emiatt nem változtatták meg sem a címet, sem az okmányokat. A Szerbia és Montenegró nevű állam továbbra is Jugoszlávia címerét és okmányait használta. http://www.debreceనిjogimuhely.hu/archivum/3_2009/montenegro_fuggetlenne_valasanak_nemzetkozi_jogi_aspektusai/

¹⁹⁷ Seselj vajda pere a mai napig zajlik, kihívó és arrogáns magatartása megkülönbözteti minden más hágai vádlottól. Szerbiában továbbra is töretlen népszerűséget örvend, továbbra is elnöke a Szerb Radikális Pártnak, mely azóta is jó eredményeket ér el a parlamenti választásokon.

¹⁹⁸ <http://www.napigazdasag.hu/cikk/28907/>

további sajátosságaként a pártok és a politikai vezetők mindegyike – így Tadic is – a szerb nemzet érdekeinek érvényesítését tekinti elsődleges feladatának, nyugat-európai mércével mérve a szerb politikai paletta mindegyik pártja nemzeti radikális párt. Tadic elnöksége alatt egyszerre zajlott a milosevicsi örökség felszámolandó részének lebontása és megőrzendő részének megőrzése: a politikai demokratizálódás a gazdaság Milosevics-rezim eszközrendszere által történő védelmével párosul. A szerb állam továbbra is közvetlenül jelen van a gazdaságban, a stratégiai ágazatok szinte teljes mértékben állami kézben maradtak, a kisvállalkozók érdekeinek védelme érdekében a multinacionális vállalatok megtelepedését máig sem tette lehetővé a belgrádi kormány. Szerbia tehát a politikai és közjogi integráció mellett a gazdaságpolitika sajátosan szerb útját járta és járja, emiatt többek között számos gazdasági vonatkozású nemzetközi egyezményt sem ratifikált.¹⁹⁹

Mindemellett a csatlakozás-előkészítő tárgyalások több ízben felfüggesztésre kerültek Belgrád nem megfelelő háborús bűnös üldöző és elfogó erőfeszítései miatt. Ezt követően a Milosevics utáni Szerbia vezetői rendre bizonyítékát adták európai integrációs szándékuk komolyságának: az idő múlásával egyre több és egyre jelentősebb háborús bűnöst adtak ki Hágának.²⁰⁰ A délszláv háború szerb főtisztjei és politikai vezetői Szerbiában nemzeti hősnak számítottak, így kiadatásuk belpolitikai válsaggal fenyegető tömegtüntetésekkel és utcai zavargásokkal járt együtt.²⁰¹ A délszláv háború utáni Szerbia vezetői az állam háborús múltja következtében a Horvátország bemutatása során ismertetett csapdahelyzetbe kerültek, a nemzeti hősök idegen hatalmaknak való ellenkezés nélküli kiszolgáltatói a közvélemény szemében könnyen hazaárulóvá válhattak.

Szerbia 2001 utáni története a jugoszláv felbomlási folyamat szempontjából sem bizonyult eseménytelennek: 2006-ban sor került az utolsó jugoszláv tagállam, Montenegró államszövetségből való kiválására, mellyel Jugoszlávia megszűnt létezni s Szerbia is kinyilvánította függetlenségét. Montenegrot Szerbia békésen engedte távozni, így azon kevés állam egyike, mellyel déli szomszédunk jó viszonyban van. Montenegró önálló állammá válása után intenzív Európai Unió közzeledés indult meg, melynek

¹⁹⁹ Szerbia nem ratifikálta a szellemi alkotások és a szerzői jogok tiszteletben tartásáról rendelkező nemzetközi egyezményt sem, nem csatlakozott a csempészet és a hamisítás elleni egyezményekhez sem. Következésképpen máig virágzik a csempészet és Szerbiában működnek Európa legnagyobb hamisító üzemei illetve azok az internetes honlapok, melyek a szerzői jogok megfizetése nélkül tesznek közzé tartalmakat. Hoffmann Tamás: Nemzetközi jog. Budapest, Eötvös, 2014. 180. o.

²⁰⁰ 2001 nyarától 2008 teléig kiadatásra került Szlobodan Milosevics mellett 200 főtiszt és politikai vezető, többek között Ratko Mladics tábornok, Radislav Krstic tábornok és Ljubisa Becevic ezredes.

²⁰¹ Jó példa erre Ratko Mladics tábornok elfogása és Hágának való kiadatása, a kiadatás ellen tiltakozó tüntetők Belgrád egész belvárosát szétverték.

eredményeképpen 2010-ben megkapta a hivatalos tagjelölt státuszt.²⁰² Szerbia hátsó udvara nem törekszik azonban mindenáron Uniós tagságra, geopolitikai helyzete miatt a NATO-tagság elérése fontosabb számára.²⁰³ Lakosságának alacsony száma – mindössze 650.000 fő - biztosítja a relatív jólétet, emiatt nem létszükséglet számára az Európai Unióhoz való csatlakozás. Hosszútávú lehetőségei nagyarányú fejlődést ígérnek, Montenegró minden valószínűség szerint Szlovéniához hasonló fejlődési pályát fog befutni. A törpeállam barátságos viszonyt főképpen Albániával és Horvátországgal ápol.

Koszovó státusza azonban máig nyitott kérdés, a volt tartomány önállósága pedig Szerbia fájó sebe maradt, mely önmagában elegendő volt a nacionalizmus tüzeinek felszításához, a függetlenség 2008 tavaszán történt kikiáltása pedig a csatlakozási tárgyalások egyoldalú felfüggesztéséhez vezetett, ezúttal Belgrád részéről. Koszovó függetlensége érthető okokból heves indulatokat gerjesztett Szerbiában s még a mérsékelt pártok is elítélték és elfogadhatatlannak tartották. Az egykori tartomány függetlensége Szerbiát újabb, külföld általi megaláztatásként érte s felmerült az orosz-szerb viszony szorosabbra fűzésének igénye.²⁰⁴

A Koszovó függetlensége miatt feldühödött szerb politika – a nemzeti radikalizmus, idegengyűlölet és nagyszerb nacionalizmus késői utóhatásaként – a vajdasági magyar kisebbségen tombolta ki magát: tovább korlátozták Vajdaság eleve szűkkörű autonómiáját, magyarverések és más etnikai atrocitások történtek.²⁰⁵ Belgrád a mai napig erőteljesen korlátozza Vajdaság autonómiáját, közhatalmi eszközökkel igyekszik elejét venni egy újabb Koszovó-jellegű konfliktus kialakulásának. Koszovó a szerb belpolitika legfajszínűsőbb s egyben megoldhatatlan kérdése, a volt tartomány függetlenségének elismerése a kormány azonnali bukását jelentené. Belgrád ennek ellenére – a nagyarányú nemzetközi nyomás hatására – megegyezést kötött korábbi tartományával, azaz megkezdődött a lassú és óvatos szerb kapcsolatépítése.²⁰⁶

²⁰² http://www.debrecebijogimuhely.hu/archivum/3_2009/montenegro_fuggetlenne_valasanak_nemzetkozi_jogi_aspektusai/

²⁰³ <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20071212+ITEM-013+DOC+XML+V0//HU>

²⁰⁴ Putyin Oroszországa potenciális politikai szövetségesként és befektetési terepként tekintett az útkereső Szerbiára s mindent megtett viszonyuk szorosabbra fűzése érdekében. Belgrád azonban meglehetősen ravasz módon Oroszország mellett sem kötelezte el magát, ugyanakkor igyekezett Kínával is jó viszonyt kialakítani. A mai Szerbia sokkal inkább a titói, mint a milosevicsi örökség folytatója. http://hvg.hu/hvgfriss/2013.22/201322_oroszszerb_kozeledes

²⁰⁵ Mindemellett a szerb hatalom Vajdaság magyar többségének megszüntetésére irányuló intézkedésként a Koszovóból elmenekült és elmenekített szerb lakosságot a Vajdaság területén telepítette le, ezzel is növelve a szerb arányt és szándékán kívül szította az etnikai feszültséget is. <http://szegedma.hu/hir/szeged/2011/03/szervezett-betelepites-fenyegeti-a-vajdasagot.html>

²⁰⁶ http://hvg.hu/vilag/20130422_Alairtak_a_varva_vart_balkani_alkut/

A Koszovó-konfliktus lezárása Szerbia Uniós csatlakozásának alapfeltétele, azaz déli szomszédunk közeljövőben történő csatlakozására emiatt nincs reális esély, annak ellenére, hogy 2012-ben megkapta a hivatalos tagjelölt státuszt.²⁰⁷ Szerbia a tagjelölt státusz elérése érdekében 2004-től folyamatosan modernizálta jogrendjét s eleget tett az Európai Unió ide vonatkozó kívánalmainak.²⁰⁸

E tény azonban önmagában nem elegendő a közeljövőben történő csatlakozáshoz, melynek többek között a Horvátországhoz fűződő viszony hosszútávú és megnyugtató rendezése is feltétele. A horvát-szerb megbékélés azonban legalább akkora erőfeszítést kíván mindkét állam részéről mint az Európai Uniós csatlakozás maga. Ehhez egyelőre hiányzik a kellő politikai bátorság és akarat, a horvát-szerb viszony konszolidálása nagyarányú utcai tiltakozásokhoz és kormányválsághoz vezetne mindkét államban. Déli szomszédaink lassú, megfontolt és óvatos lépésekkel, a horvát és szerb társadalom által még elfogadható ütemben közelednek egymás felé, az Európai Unió tagjainak államközi viszonyaira jellemző barátság és bizalom azonban csak a távoli jövőben, generációkkal érhető el számukra – már ha egyáltalán elérhető. Ehhez ugyanis az szükséges, hogy behegedjenek az okozott és elszenvedett, egyként feledhetetlen sebek.

²⁰⁷ http://ec.europa.eu/enlargement/countries/detailed-country-information/serbia/index_en.htm

²⁰⁸ http://hvg.hu/vilag/20131121_Szerbia_2010ra_mar_EUs_akar_lenni

5. ÖSSZEFOGLALÁS

Munkám összefoglalása a délszláv háború következményeinek ismertetését foglalja magába. E következmények nem sorolhatóak fel pontosan és számszerűen, tekintve, hogy számos, a délszláv háború idején indult folyamat a mai napig zajlik. Elmondható ugyanakkor, hogy a délszláv etnikai- és polgárháború borzalmi és embertelensége az európai civilizáció II. Világháború óta nem tapasztalt mélypontja, mindannyiunk kollektív arcpirító szégyene. A délszláv államok egységét megteremtő Jugoszlávia felbomlási folyamata teljes 16 évet vett igénybe, melyből 9 háborús év volt. A háború embervesztesége százezrekben, az üldözöttek, megkínzottak, megnyomorítottak és menekültek száma milliókban, az anyagi kár dollárszázmilliárdokban mérhető. E tragikus mértékű veszteséglistához adódik hozzá a testvér- és rokon nemzetek közötti bizalom végleges megszűnése, Jugoszlávia a délszláv népek természetes kerete helyett élet-halál harcuk színterévé vált. A délszláv háborúban minden résztvevő fél áldozattá vált, a hosszú ideig tartó, gyorsan eszkalálódó fegyveres konfliktus megrendítette a Balkán-félsziget viszonylagos nyugalomát és stabilitását s negatív hatást fejtett ki Európa – különösen Közép-Európa – egészének biztonságára. Mindezekén túl a legszörnyűbb következmény talán a korábbi társállamok lakosságának egymás iránt érzett engesztelhetetlen gyűlölete, melyet minden államban az elszenvedett borzalmak feledhetetlen emlékével támaszt alá a kollektív emlékezet. A II. Világháború borzalmainak tapasztalatai alapján elmondható, hogy a megbocsáthatatlan népiirtások, etnikai tisztogatások, nemzetiség alapján történő üldözések és elűdözések rendkívül hosszú ideig, generációkon keresztül mérgezni fogják a délszláv államok viszonyát. Meglátásom szerint a megbékélési folyamat megindulása is csak a következő generáció idejében lehetséges, amely már nem volt közvetlen tanúja és elszenvedője a borzalmas tetteknek. Ehhez azonban tiszta, nyílt, egyértelmű kommunikáció s egyértelmű felelősségvállalás szükséges, melyhez jelenleg még alapjaiban hiányzik a kellő alázat, akarat, erkölcsi és politikai bátorság.

Jugoszlávia egykori tagállamai meglehetősen különböző utat jártak be a történelem e tragikus időszakában: az elsőként kivált Szlovénia minimális véráldozat árán önálló állam, majd 2004-ben EU-tag, olyan állam, mely képes nyugat-európai minőségű béke, kiszámíthatóság és nyugalom biztosítására. Szlovénia a jugoszláv felbomlási folyamat egyetlen sikertörténete, a délszláv államok legszerencsésebb tagja. A szintén véráldozat

nélkül önállóvá vált Macedónia már kevésbé volt szerencsés, a délszláv háború következményeként meggyengült az alapvetően gyenge lábakon álló állam és gazdaság, a koszovói albán menekültek befogadását követően pedig egy jövőbeni etnikai konfliktus színhelyévé vált.

Horvátország előbb szakadár tartományával, majd Szerbiával és Boszniával keveredett háborúba, mely minden résztvevőre mérhetetlen szenvedést zúdított. Horvátország jelentős véráldozattal visszaszerezte korábban elvesztett területeit, nem tekinthetjük azonban sem győztesnek, sem sikeresnek: az etnikai tisztogatások és más borzalmas tettek beszennyezik a legfényesebb katonai győzelmeket is. Tömegsírok felett és az elűzött lakosság romba dőlt házai mellett nem lehet sikernek tekinteni a korábban elvesztett területek visszaszerzését, az ilyen áron elért győzelem minden vereségnél nagyobb kudarc. Horvátország a délszláv háború tevékeny áldozata volt, számára 1995-ben véget ért a harc. Ezt követően lassanként felépült a demokratikus alapokon nyugvó modern horvát nemzetállam, mely az Európai Unió 28. tagállama lett 2013-ban. Horvátország révbe ért, ezt méltán nevezhetjük sikernek.

Bosznia-Hercegovina szenvedte meg legnagyobb mértékben a délszláv háború embertelen borzalmait, lakossága ellen mind a szerb, mind a horvát erők irtóhadjáratot folytattak. Az 1995-ig tartó öldöklés lezárásaként amerikai nyomásra létrejött működésképtelen műállam az etnikai és vallási konfliktusok kitörésének jövőbeni színhelye. Az állam széthullására sokkal nagyobb az esély, mint egyben maradására.

Szerbia, a háborús agresszor, előbb Horvátországgal, majd Bosznia-Hercegovinával és a NATO légierejével, később Koszovóval és megint a NATO-légierővel keveredett háborúba, mérhetetlen szenvedést okozva a megtámadott államok lakosságának és saját nemzetének egyaránt. A katonai sikerek és kudarcok – akárcsak Horvátország esetében – eltörpülnek az okozott és elszenvedett sérelmek mellett, Szerbia is a délszláv háború tevékeny áldozatának tekinthető. Az országát évtizedes háborúba taszító Milosevics-rezsim bukása után Szerbia az európai integráció felé törekszik, hosszú és rögös út után tagjelölt státuszt kapott. Tekintettel Szerbia mindössze egy évtizeddel korábbi általános- és közállapotaira, a fejlődés megkérdőjelezhetetlen, az ehhez vezető út nehézsége és az érte fizetett ár magassága felfoghatatlan, a Koszovó-konfliktus pedig lezáratlan, megoldására reális esély nincs. Szerbia minden belső problémája ellenére határozottan kitart az Unió csatlakozás szándéka mellett, ehhez azonban Horvátországgal is rendeznie kell viszonyát, mivel Horvátország teljes jogú tagként megvétőzhatja Szerbia felvételét. Ehhez mindkét állam megbékélési szándéka szükséges, rövid távon megvalósulása nem várható.

A korábban autonóm tartomány státuszú Koszovó önálló állammá vált, amiért lakossága igen nagy árat fizetett. Koszovó önálló létezése azonban nem jelenti az állam életképességét is, Európa legfiatalabb országa nagyon alacsony színvonalú életet tud állampolgárainak biztosítani. Körükben az elégedetlenségből fakadóan terjed az iszlám radikalizmus eszméje, mely a térség egyik súlyos biztonsági kockázatává, destabilizáló elemmé válhat a nem is túl távoli jövőben.

Montenegró 2006-ban vált független állammá, Szerbia minden korábbi feszültség ellenére véraldozat nélkül engedte távozni. Montenegró önállóvá válásával megszűnt Jugoszlávia, Szerbia is kinyilvánította függetlenségét, mellyel lezárult a jugoszláv felbomlás folyamat 16 éves története. Montenegró intenzíven törekszik az Európai Unió és a NATO-tagság megszerzésére, minden valószínűség szerint el is fogja érni céljait. A Balkán törpeállama a nagyarányú problémáktól mentes, ígéretes fejlődés előtt áll.

A délszláv háború mérlege nem vonható meg: vannak sikeres és kétségbeejtő állapotú államok egyaránt, egyes országok fényes, mások véres jövő elé néznek. Egyikük irigylésre méltóan fejlett, másikkal rendkívül fejletlen. Az egyik ország lakossága békében él, a másikban robbanásveszélyes a társadalmi helyzet s kitörésre vár a kényszerűen visszafojtott feszültség. Ha a háború mérlege nem is, végkövetkeztetése azonban levonható: a háborúban nincs valódi győztes, mindenki áldozat s sokkal több nehezen megoldható vagy épp megoldhatatlan problémát okoz, mint amennyit megold. A délszláv háború nagy tanulsága éppen ez: fegyverrel és erőszakkal nem lehet problémát megoldani, csak újabbakat okozni.

6. ZÁRÓ GONDOLATOK

Szakdolgozatom lezárása egyetlen, a jövőnek szánt gondolat: bízom benne, hogy a délszláv háború borzalmas embertelensége, az általa okozott mérhetetlen és értelmetlen szenvedés elegendő tanulsággal szolgál a jövő generációinak arra, hogy egyetlen társadalmi és etnikai probléma sem oldható meg erőszakkal. Tömegsírok és háborús romok felett nem lehet sikerről, csak emberi voltunk tragikus bukásáról és arcpirító szégyenéről beszélni. A délszláv háború szörnyősége ennek örök bizonyítéka és mementója. Bízunk abban, hogy sohasem ismétlődik meg.

7. FELHASZNÁLT IRODALOM

- Buckley, Mary-Cummings, Sally: Kosovo: Perceptions of War and Its Aftermath. London, Lexington, 2001
- Burg, Steven L. – Shoup, Paul S.: The War in Bosnia-Herzegovina: Ethnic Conflict and International Intervention. New York, Sharpe, 2014
- Csanádi Bálint: Magyarország története. Budapest, Akadémiai, 2007
- Chandler, David: Bosnia: faking democracy after Dayton. London, Sterling, 2010
- Dacic, Zivojin: Jugoslawische Kriege. Berlin, Kai Homilius, 2011
- Demeter Gábor: Kisállami törekvések és nagyhatalmi érdekek a Balkán-háborúk idején: 1912-1913. Budapest, HVG-ORAC, 2007
- Dolenc, Danijela: Democratic Institutions and Authoritarian Rule in Southeast Europe. Colchester, University of Essex, 2013
- Dorin, Alexander: Srebrenica: die Gesichte eines shalofahigen Rassimus. Berlin, Kai Homilius, 2010
- Fulbrook, Mary: Németország története. Budapest, Maecenas, 2008
- Glatz Ferenc: Magyarország krónikája. Budapest, Helikon, 2006
- Halder, Marc: Der Titokult. Charismatische Herrschaft im sozialistischen Jugoslawien. München, Oldenbourg, 2013
- Heka László: A második világháború újból feléledt emlékei. Szeged, Bába, 1997
- Heka László: A szláv államok jogrendszerei. Szeged, Jatepress, 2014
- Heka László: Etnikai, vallási és politikai konfliktusok a Balkán térségben. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2010
- Heka László: Jugoszlávia – ország, amely nem létezik. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 1992
- Heka László: Szerbia állam- és jogtörténete. Szeged, Bába, 2005
- Hoffmann Tamás: Nemzetközi jog. Budapest, Eötvös, 2014
- Hoolbrook, Richard: To end a war. New York, Random House, 2002
- Jelavics, Barbara: A Balkán története. Budapest, Osiris, 2006
- Juhász József: A délszláv háborúk rövid története: 1991 – 1995. Budapest, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, 1996
- Katus László: Magyarország története. Pécs, Cronos, 2012
- Mazower, Mark: A Balkán. Budapest, Európa, 2004

- Mák Ferenc: Vesztegzár: Jugoszlávia és utódállamai. Samorin, Ratio, 2013
- Mesics, Stjepan: Jugoszlávia nincs többé- Budapest, Helikon, 2003
- Milanov Viktor: A Görögország és Macedónia közötti 1995-ös ideiglenes megállapodás eredményei és kudarcai. Jog-Állam-Politika, 2014/1. szám
- Nizich, Ivana: War Crimes in Bosnia-Hercegovina. Washington, Helsinki Watch, 2003
- Nógrádi György: Koszovó: a délszláv háború újabb fejezete. HVG, 1999, 30. szám
- Ormos Mária: Németország története a 20. században. Budapest, Rubicon-Ház, 2008
- Plunkett, Richard: Nyugat-Balkán. Budapest, Park, 2008
- Polonyi Péter: Tito. Budapest, Pannonica, 2000
- Radovanovic, Svetlana: Demographic Growth and Ethnodemographic Changes in the Republic of Serbia. Source: The Serbian Questions in The Balkans. University of Belgrade, publisher - Faculty of Geography, Belgrade 1995
- Sokcsevits Dénes: Horvátország a 7. századtól napjainkig. Budapest, Mundus Novus, 2011
- Sokcsevits Dénes – Szilágyi Károly: Déli szomszédaink története. Bereményi Kiadó, Budapest, 2004
- Szabó László: A koszovói válság néhány aspektusa. Budapest, Magyar Külügyi Intézet, 2000
- Tálas Péter – Juhász József: 2003: Kinek a békéje? Háború és béke a volt Jugoszláviában. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2003
- Thomson, Wayne C.: Nordic, Central & Southeastern Europe. London, Littlefield, 2014
- Toebst, Stefan: Das makedonische Jahrhundert: 1893-2001. München, Oldenbourg, 2009
- Tóth Gergely: Vissza a Balkánra: Macedónia külkapcsolatai és jövője. Biztonságpolitikai Szemle, 2013/6. szám
- Türk Attila: Az Oszmán Birodalom története. Budapest, Anno, 2007
- Vati Tamás: Macedónia történeti kronológiája. In: Vati Tamás-Háry Szabolcs –Pap Norbert: A Balkán keresztútján. Macedónia a XXI. század elején. Balkán Füzetek, 2008/6. szám
- Wheatcroft, Andrew: The Ottomans. London, Wiking, 2003

8. INTERNETES FORRÁSOK

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/politika_gazdasag_es_nemzeti_kerdes_a_tittoi_jug_oszlaviaban_1945_1980/ (letöltve: 2014. szept. 13.)

<http://jesz.ajk.elte.hu/takacs1.html> (letöltve: 2014. okt. 23.)

<http://www.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=1139&title=a-delszlav-konfliktus-szerb-haborus-bunosei> (letöltve: 2014. szept. 13.)

<http://www.metropol.hu/nagyvilag/cikk/950563> (letöltve: 2014. okt. 16.)

http://nol.hu/kulfold/szerbia_duhong_gotovina_felmentese_utan-1346667 (letöltve: 2014. nov. 30.)

<http://hvg.hu/itthon/00000000004B33AC/> (letöltve: 2014. szept. 13.)

http://hvg.hu/vilag/20131121_Szerbia_2010ra_mar_EUs_akar_lenni (letöltve: 2014. okt. 21.)

http://mult-kor.hu/20110628_haboruban_elyert_fuggetlenseg_szlovenia_es_horvatorszag_onallosulasa (letöltve: 2014. nov. 03.)

http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=98:2-szlovenia-tiznapos-haboruja&catid=9:v-a-masodik-jugoszlav-polgarhaboru-1991-1999 (letöltve: 2014. okt. 19.)

<http://www.crbnet.eu/40-Az-orszag-tarsadalmi-gazdasagi-helyzete> (letöltve: 2014. szept. 13.)

http://ec.europa.eu/economy_finance/euro/index_hu.htm (letöltve: 2014. nov. 13.)

<http://www.vg.hu/velemeny/elemzes/szlovenia-valsaga-szerencse-es-dicsoseg-429110> (letöltve: 2014. okt. 03.)

http://biztpol.corvinuembassy.com/?module=corvinak&module_id=4&cid=8 (letöltve: 2014. okt. 12.)

http://magyarnarancs.hu/kulpol/macedon-alban_haboru_es_beke_osztott_mezok-60973 (letöltve: 2014. szept. 03.)

http://hvg.hu/vilag/20130918_kembotrany_gorogorszag_macedonia/ (letöltve: 2014. okt. 12.)

<http://www.opensocietyfoundations.org/voices/roma-political-life-macedonia-pride-and-prejudice> (letöltve: 2014. nov. 30.)

http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Aussenpolitik/Laender/Laenderinfos/Mazedonien/Wirtschaft_node.html (letöltve: 2014. okt. 28.)

http://mult-kor.hu/20130109_jugoszlavia_a_kezdetektol_a_vegig (letöltve: 2014. okt. 13.)

http://mult-kor.hu/20110628_haboruban_elyert_fuggetlenseg_szlovenia_es_horvatorszag_onallosulasa (letöltve: 2014. okt. 15.)

<http://nava.hu/id/1175384/> (letöltve: 2014. szept. 03.)

<http://www.balkanstudies.org/articles/does-bosnia-need-second-dayton> (letöltve: 2014. okt. 16.)

<http://mult-kor.hu/cikk.php?id=41548> (letöltve: 2014. nov. 23.)

http://magyarnarancs.hu/publicisztika/knin_agyui-75944 (letöltve: 2014. okt. 17.)

<http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-varva-vart-verese> (letöltve: 2014. szept. 23.)

<http://projects.jou.ufl.edu/ktrammell/project2/ethnicity/balkans1.htm> (letöltve: 2014. szept. 10.)

<http://www.wiso.uni-hamburg.de/en/fachbereiche/sozialwissenschaften/forschung/akuf/kriege-archiv/200-kroatien/> (letöltve: 2014. nov. 16.)

<http://www.fr-online.de/politik/kroatien-und-serbien-kriegsverbrechen-vorgericht,1472596,26449118.html> (letöltve: 2014. okt. 03.)

<http://www.bbc.com/news/world-europe-22316083> (letöltve: 2014. okt. 13.)

<http://www.washingtonpost.com/wp-srv/inatl/longterm/balkans/overview/croatia.htm> (letöltve: 2014. szept. 28.)

<http://www.globalsecurity.org/military/world/war/yugo-hist4.htm> (letöltve: 2014. nov. 29.)

<http://www.168ora.hu/globusz/volt-egyszer-egy-krajina-74203.html> (letöltve: 2014. okt. 13.)

<http://www.metropol.hu/nagyvilag/cikk/950563> (letöltve: 2014. okt. 09.)

<http://www.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=1139&title=a-delszlav-konfliktus-szerb-haborus-bunosei> (letöltve: 2014. szept. 08.)

http://arkadia.pte.hu/ikt/bsze/a_II_vilaghaboru_utan.htm (letöltve: 2014. nov. 27.)

<http://mult-kor.hu/cikk.php?id=16149> (letöltve: 2014. okt. 13.)

http://mult-kor.hu/20140226_nemzetkozi_jogasz_egyik_fel_sem_lesz_bunos_a_szerbhorvat_nepirtasi_vadokban (letöltve: 2014. szept. 15.)

http://ec.europa.eu/news/eu_explained/130701_hu.htm (letöltve: 2014. okt. 03.)

<http://www.honvedelem.hu/cikk/43361> (letöltve: 2014. nov. 26.)

http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=90:10-haborus-bnoek-boszniaban&catid=9:v-a-masodik-jugoszlav-polgarhaboru-1991-1999 (letöltve: 2014. nov. 23.)

http://hvg.hu/vilag/20080710_hagai_birosag_belgrad/ (letöltve: 2014. okt. 29.)

<http://www.heritage.org/index/country/bosniaherzegovina> (letöltve: 2014. szept. 23.)
http://ec.europa.eu/enlargement/countries/detailed-country-information/bosnia-herzegovina/index_en.htm (letöltve: 2014. okt. 03.)
<http://www.heritage.org/index/country/serbia> (letöltve: 2014. szept. 12.)
<http://mno.hu/hatarontul/propagandara-hasznaltak-a-szerbek-a-centenariumot-1234646>
(letöltve: 2014. okt. 15.)
http://mult-kor.hu/20131001_cia_a_szerbek_a_szankciok_ellenere_sem_fordultak_milosevic_ellen (letöltve: 2014. szept. 22.)
<http://www.origo.hu/nagyvilag/20100310reformokat.html> (letöltve: 2014. nov. 10.)
<http://www.spiegel.de/politik/ausland/serbien-ex-sprecher-von-milosevic-ist-neuer-regierungschef-a-846840.html> (letöltve: 2014. szept. 21.)
<http://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/4344> (letöltve: 2014. okt. 29.)
<http://www.handelsblatt.com/politik/international/balkan-staat-serben-fuer-aufloesung-von-bosnien-herzegowina/9486642.html> (letöltve: 2014. okt. 30.)
<http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/1999/ht-1999-1-3.html> (letöltve: 2014. nov. 13.)
http://archivum.hvg.hu/article/199824Milosevics_ellenall.aspx (letöltve: 2014. szept. 23.)
<http://www.origo.hu/nagyvilag/20000920milosevics.html> (letöltve: 2014. okt. 09.)
<http://edition.cnn.com/ALLPOLITICS/stories/1999/05/13/clinton.kosovo/> (letöltve: 2014. szept. 04.)
<http://warandlaw.homestead.com/files/lawsviol.html> (letöltve: 2014. nov. 13.)
<http://www.balkan.hu/koszovo.php> (letöltve: 2014. okt. 03.)
http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2000/2_4.html (letöltve: 2014. okt. 14.)
<http://www.theguardian.com/news/2006/jan/23/guardianobituaries.balkans> (letöltve: 2014. szept. 19.)
<http://www.origo.hu/nagyvilag/19990623ismeretlen.html> (letöltve: 2014. okt. 25.)
<http://mult-kor.hu/cikk.php?id=5572> (letöltve: 2014. nov. 13.)
<http://epa.oszk.hu/00800/00804/00033/2616.html> (letöltve: 2014. szept. 25.)
<http://terkepek.adatbank.transindex.ro/belso.php?nev=254> (letöltve: 2014. szept. 10.)
<http://www.jogiforum.hu/hirek/17417> (letöltve: 2014. nov. 03.)
<http://mult-kor.hu/cikk.php?id=40822> (letöltve: 2014. okt. 31.)
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/711109/Vojislav-Kostunica> (letöltve: 2014. szept. 11.)

http://magyarnarancs.hu/belpol/milosevic_hagaban_nincs_visszaut-62523 (letöltve: 2014. szept. 28.)

http://hvg.hu/vilag/20120119_milosevics_rokonai/ (letöltve: 2014. okt. 08.)

<http://www.napigazdasag.hu/cikk/17107/> (letöltve: 2014. okt. 13.)

<http://hvg.hu/itthon/00000000004B33AC/> (letöltve: 2014. nov. 19.)

http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/3_2009/montenegro_fuggetlenne_valasana_k_nemzetkozi_jogi_aspektusai/ (letöltve: 2014. nov. 25.)

<http://www.napigazdasag.hu/cikk/28907/> (letöltve: 2014. szept. 11.)

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20071212+ITEM-013+DOC+XML+V0//HU> (letöltve: 2014. szept. 13.)

http://www.theodora.com/maps/new2/yugoslavia_physical_map.jpg (letöltve: 2014. okt. 10.)

http://hvg.hu/vilag/20130422_Alairtak_a_varva_vart_balkani_alkut/ (letöltve: 2014. okt. 26.)

http://ec.europa.eu/enlargement/countries/detailed-country-information/serbia/index_en.htm (letöltve: 2014. szept. 13.)

http://hvg.hu/vilag/20131121_Szerbia_2010ra_mar_EUs_akar_lenni (letöltve: 2014. szept. 18.)

http://hvg.hu/hvgfriss/2013.22/201322_oroszszerb_kozeledes (letöltve: 2014. szept. 10.)

<http://szegedma.hu/hir/szeged/2011/03/szervezett-betelepites-fenyegeti-a-vajdasagot.html> (letöltve: 2014. okt. 09.)

http://ec.europa.eu/enlargement/countries/detailed-country-information/serbia/index_en.htm (letöltve: 2014. nov. 28.)